

**Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a knihovnictví
Kabinet knihovnictví**

Informační studia a knihovnictví

Tereza Balabánová

**Problematika zpřístupňování e-VŠKP
v rámci Masarykovy univerzity**

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce:
Mgr. Věra Jurmanová Volemanová

2006

Bibliografický záznam:

BALABÁNOVÁ, Tereza. Problematika zpřístupňování e-VŠKP v rámci Masarykovy univerzity. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a knihovnictví, Kabinet knihovnictví, 2006. 61 s. Vedoucí práce Mgr. Věra Jurmanová Volemanová.

Anotace:

Má bakalářská diplomová práce popisuje problematiku zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v elektronické podobě. Přináší obecný úvod do problematiky i konkrétní postupy a problémy týkající se zavádění a provozu systému pro registraci a zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v elektronické podobě (e-VŠKP) na Masarykově univerzitě. Práce shrnuje poznatky, které můžeme rozdělit do tří okruhů. Technické aspekty zpřístupňování e-VŠKP, popis existujících systémů a popis vznikajícího celouniverzitního systému Masarykovy univerzity. Pozornost je věnována i Odborné komisi pro otázky elektronického zpřístupňování e-VŠKP, která se jako jediná organizace na půdě českého akademického prostředí soustavně věnuje této problematice, podporuje lokální systémy a snaží se o vytvoření národního systému registrace a zpřístupňování e-VŠKP.

Annotation:

My Dissertation describes Questions of Electronic Theses and Dissertations (ETD) retrieval. It presents common Introduction of these Questions and concrete Techniques and Problems of ETD Registration and Retrieval System at Masaryk University also. Dissertation summarizes Knowledge, which we can distribute into three Parts. Technical aspects of ETD retrieval, description of foreign and czech Systems and description of nascent System at Masaryk University. Attention is already paid to Comittee for ETD retrieval Question, the only Organization, that systematically devote to these Ouestions, helping local Systems and endeavour to do the national System of ETD registration and retrieval.

Klíčová slova:

digitalizace, Dublin Core, elektronické disertace, elektronické vysokoškolské kvalifikační práce, e-VŠKP, licenční smlouva, metadata, šablona VŠKP, značkovací jazyky

Keywords:

digitizing, Dublin Core, Electronic Dissertation, Electronic Theses, Electronic Theses and Dissertation Style Sheets, ETD, Licence Contract, Markup Languages, Metadata

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury

V Brně dne 24. dubna 2006

podpis autora

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní Mgr. Věře Jurmanové Volemanové, vedoucí mé bakalářské práce, za její ochotu, podnětné připomínky k tématu a také za její čas věnovaný konzultacím.

Obsah :

OBSAH :	1
1. ELEKTRONICKÉ VYSOKOŠKOLSKÉ KVALIFIKAČNÍ PRÁCE.....	2
2. TECHNICKÉ A TECHNOLOGICKÉ ASPEKTY E-VŠKP.....	8
2.1. HARDWAROVÉ A SOFTWAREVÉ POŽADAVKY	9
2.1.1. <i>Tvorba e-VŠKP</i>	9
2.1.2. <i>Zveřejňování a archivace e-VŠKP</i>	9
2.2. FORMÁTY E-VŠKP	10
2.3. METADATA	14
2.3.1. <i>Dublin Core</i>	15
2.4. IDENTIFIKÁTORY E-VŠKP.....	16
3. SYSTÉMY PRO ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ ELEKTRONICKÝCH DISERTACÍ V ZAHRANIČÍ.....	19
3.1. MEZINÁRODNÍ FEDERACE A SYSTÉM NDLTD.....	20
3.2. AUSTRALSKÝ NÁRODNÍ PROGRAM A SYSTÉM PRO DIGITÁLNÍ DISERTACE.....	21
3.3. NÁRODNÍ NĚMECKÉ PROJEKTY DISSERTATIONEN ONLINE A DISSONLINE.DE	23
4. SYSTÉMY ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ E-VŠKP V ČR.....	25
4.1. POSTOJE VŠ K PROBLÉMU DIGITALIZACE A ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ E-VŠKP	26
4.2. EXISTUJÍCÍ SYSTÉMY.....	27
4.2.1. <i>Akademie múzických umění v Praze</i>	27
4.2.2. <i>Databáze závěrečných prací Ostravské univerzity</i>	29
4.2.3. <i>Elektronický archiv akademických závěrečných prací</i>	30
4.3. ODBORNÁ KOMISE PRO OTÁZKY ELEKTRONICKÉHO ZPŘÍSTUPŇOVÁNÍ VŠKP	32
4.3.1. <i>Celostátní pravidla pro tvorbu a publikování e-VŠKP</i>	33
4.3.2. <i>Celostátní pravidla (standards) pro strukturu datového formátu a metadat</i>	35
5. MASARYKOVA UNIVERZITA – CELOUNIVERZITNÍ SYSTÉM.....	37
5.1. LEGISLATIVNÍ ZABEZPEČENÍ E-VŠKP	37
5.1.1. <i>Detailní požadavky na VŠKP stanovené ve vnitřních předpisech</i>	38
5.2. SOUČASNÁ PRAXE A POHLED DO BUDOUČNA	40
5.2.1. <i>Zadání a výběr tématu VŠKP</i>	40
5.2.2. <i>Vypracování VŠKP</i>	41
5.2.2.1. <i>Šablona VŠKP</i>	41
5.2.3. <i>Odevzdání a obhajoba VŠKP</i>	42
5.3. LICENČNÍ SMLOUVY A „ZAKÁZANÉ VŠKP“	44
6. ZÁVĚR	46
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	48
PŘÍLOHY.....	56

1. Elektronické vysokoškolské kvalifikační práce

Tato práce je věnována problematice zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací v elektronické podobě na půdě univerzit. Pojem vysokoškolské kvalifikační práce (VŠKP) označuje diplomové (bakalářské a magisterské) disertační a rigorózní práce. Tyto práce jsou řazeny do skupiny šedé literatury. Šedá literatura není publikována oficiálně, přes běžné komerční vydavatele, proto je často označovaná termínem polopublikovaná. S tím souvisí její hlavní znak, kterým je špatná dostupnost. Na druhou stranu, zbavena všech korekturů, nakladatelů, vydavatelů a knihkupců, je velice aktuální a také často bezplatně dostupná. Tato definice byla po léta běžně užívána. Dnes se ale situace mění a my se můžeme ptát, zda bude i nadále nedostupnost hlavním znakem šedé literatury. Na tuto otázku může odpovědět názor Richarda Papíka z Ústavu informačních studií a knihovnictví FF UK. „Šedá literatura na konci 20. století má velkou šanci stát se jedním z nejdůležitějších a nejstrategičtějších zdrojů vědeckých a obchodních informací.“¹ Je to dáno jak společenským, tak i technickým vývojem. Informace z této zóny začínají být sdíleny pomocí nových technologií (elektronické publikování), s tím souvisí i změny v charakteru informačních služeb (například nový trend EDD – elektronické dodávání dokumentů). Můžeme tedy v době elektronického publikování mluvit o špatné dostupnosti dokumentů?

Pokud se důkladně podíváme na některý ze systémů digitálních knihoven, nikde v něm pojem šedá literatura nenajdeme. To ale neznamená, že zanikne úplně. Alespoň teď ještě ne. Mnoho informací je už běžně dostupných, právě díky digitálním knihovnám. To se ale bohužel stále netýká VŠKP. V elektronické podobě je přístupné jen jejich malé procento, vzhledem k celkovému počtu těchto prací. Rok od roku ale počet VŠKP vzrůstá.

¹ PAPIK, Richard. *Zdroje šedé literatury a jejich strategický potenciál pro vědu a obchod* [online]. 2000 [cit. 2005-12-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/inforum2000/prednasky/zdrojesedelit.htm>>.

Jako první se problémem dostupnosti VŠKP začaly zabývat univerzity vyspělých zemí (USA, Austrálie, Německo, Francie). Systémy, které umožňují ukládání a rozšiřování VŠKP v elektronické podobě, začaly v těchto zemích vznikat již v 90. letech. Zatímco v zahraničí existují tyto systémy více než deset let, u nás se teprve vyvíjejí. Pod pojmem zpřístupňování e-VŠKP je třeba rozlišit dva procesy. Zpřístupňování bibliografických údajů o práci a zpřístupňování samotných prací. Oba typy informací spolu ale úzce souvisí. Bibliografické údaje mohou být zpřístupňovány pomocí:

- vlastní databáze jednotlivých částí vysokých škol (VŠ), které vytvářejí seznamy VŠKP
- evidence v informačním systému (IS) školy, která probíhá souběžně s budováním databází.
- vlastní databáze knihoven, která bývá součástí knihovních katalogů

Způsob zpřístupnění bibliografických údajů souvisí nejen s fyzickým uložením primárního dokumentu, ale i s existencí konkrétních směrnic a předpisů, které jsou na každé škole odlišné. Pokud jde o zpřístupňování primárních textů, tento proces je zatím v začátcích. Na školách sice existují lokální systémy, ale zásadním problémem je nejednotná forma směrnic a předpisů, které je potřeba sjednotit.

V ČR nemůžeme v žádném případě mluvit o národním systému registrace VŠKP. Systémy, které existují, jsou pouze na lokální úrovni a v budoucnu možná budou sloužit jako výchozí bod pro vytvoření národního systému. V roce 2005 existovalo již relativně velké množství těchto systémů. Pro zajímavost uvádím některé celouniverzitní : Ostravská univerzita v Ostravě, Univerzita Pardubice, Univerzita Hradec Králové, Akademie múzických umění v Praze, Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Vysoké učení technické v Brně a lokální systémy : Ekonomicko-správní fakulta MU v Brně, Stavební fakulta VUT v Brně, Obchodně podnikatelská fakulta v Karvině Slezské univerzity v Opavě, Institut ekonomických studií Fakulty sociálních věd UK v Praze. Od roku 2006 se předpokládá masivní nárůst v oblasti vzniku nových

systémů. Děje se tak pod vlivem novely zákona o vysokých školách č. 111/1998 Sb., která nabyla účinnosti 1. 1. 2006 a která v § 47b stanovuje povinnost nevýdělečně zveřejňovat disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje.² Je to logický krok, pokud uvažíme, že vysoké školy jakožto instituce veřejného charakteru jsou financovány z veřejných prostředků a je tedy na nich, aby předvedly výsledky státem financované činnosti.³ Mezi tyto výsledky patří právě i obhájené VŠKP, které by neměly pouze zabírat místo ve skladech, ale měly by být přístupné veřejnosti (stejně jako jsou veřejnosti přístupné obhajoby těchto prací), a tím se podílet na šíření vědomostí a nových poznatků. Existují sice mnozí odpůrci systémů pro zpřístupňování VŠKP, kteří se bojí masového zneužívání těchto informací, ale osobně se domnívám, že situaci nemůžeme řešit tím, že ztížíme jejich dostupnost. Moderní technologie nám nabízejí nepřehledné množství prostředků, jak zabránit jejich zneužití (kopírování, tisk), popřípadě odhalení plagiátů, pokud již ke zneužití dojde. Veřejné zpřístupnění bude tedy sloužit v první řadě jako kontrola kvality studentských prací, a tím i samotných absolventů, ale i jako kontrola samotných akademických pracovníků. V budoucnu bude lehce odhalitelné, že vyučující zadal nevhodné, nebo nezpracovatelné téma. Podle zveřejněných posudků a hodnocení lehce odvodíme, jakou úroveň požaduje a očekává sama vzdělávací instituce a zda hodnotí všechny práce, pomocí stejných kritérií.⁴

I když jsou doposud vznikající systémy čistě lokálního charakteru (nejvýše na úrovni VŠ), můžeme již dnes spatřit snahy o koordinaci a propojování těchto systémů. Snaží se o to zejména Asociace knihoven vysokých škol ČR⁵ (AKVŠ), konkrétně Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování

² *Zákon o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů : zákon o vysokých školách.* [online]. 2001 [cit. 2006-01-18]. Dostupný z WWW: <http://www.rect.muni.cz/vs/Zakon_2001.htm#_C5>.

³ TELEEC, Ivo. *Význam zveřejňování závěrečných prací* [online]. 2006-03-26. [cit. 2006-03-26].

⁴ Tamtéž

⁵ <http://www.akvs.cz>

vysokoškolských kvalifikačních prací⁶. Proč se tohoto úkolu ujala právě AKVŠ? Jejím hlavním úkolem není pouze zastupovat knihovny a hájit jejich zájmy, ale snaží se i o vytvoření platformy pro jejich spolupráci na národní i mezinárodní úrovni.

Proč se ale vůbec snažit o budování systémů VŠKP? Kromě prozaických důvodů, jakými mohou být například snížení celkových nákladů nebo urychlení procesu zpřístupnění VŠKP, musí být studenti připravováni na vstup do digitálního věku. VŠKP zpřístupněné v elektronické podobě (e-VŠKP) pomohou zlepšit vysokoškolskou výuku a urychlí tok informací. Studenti mohou díky novému formátu používat ve svých pracích multimediální nebo hypermediální prvky, které mohou zvýšit celkovou kvalitu dané práce. Hlavní motivací pro vytváření těchto systémů by měla být snaha o zlepšení dostupnosti těchto prací široké veřejnosti. Tyto systémy by měly být vytvářeny podle vzoru digitálních knihoven. Pracují s dokumenty v elektronické podobě, proto by měly pracovat i na podobném, ne-li totožném principu. Je těžké definovat, co vlastně digitální knihovna je. Existuje tolik definic digitální knihovny, kolik je odborníků, kteří se problematikou zabývají. Uveďme si alespoň dvě. „Digitální knihovna je spravovaná sbírka informací spolu s odpovídajícími službami, přičemž informace jsou uloženy v digitální podobě a jsou dostupné prostřednictvím sítě.“⁷ „Digitální knihovny jsou organizace, které poskytují zdroje (včetně specializovaného personálu) umožňující provádět výběr, strukturování a zpřístupnění sbírek digitálních prací, tyto práce dále distribuovat, udržovat jejich integritu a dlouhodobě uchovávat – a to vše s ohledem na snadné a ekonomické využití určitou komunitou nebo množinou komunit uživatelů.“⁸ Ze všech definic nám vyplývají základní funkce digitální knihovny, tedy automatické zpracování, ukládání, archivování a on-line zpřístupňování. Takto je možné popsat základní funkce systémů pro zpřístupňování e-VŠKP. Do procesu tvorby těchto systémů

⁶ <http://www.evskp.cz>

⁷ BARTOŠEK, Miroslav. *Digitální knihovny* [online]. 2001 [cit. 2006-02-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.ics.muni.cz/mba/dl-datakon01.pdf>>.

⁸ Tamtéž

zahrnujeme autory VŠKP, školy a jejich vyučující, výpočetní centra a informatiky, knihovny a informační profesionály, popřípadě organizace univerzitních knihoven nebo státní organizace, které mají na starosti vědu, výzkum a univerzitní vzdělávání.⁹ Jedním z nejdůležitějších článků je ale stále autor. Právě na kvalitě jeho práce závisí kvalita celého systému. Proto musí být prioritou při budování systémů podpora autorů. Ta začíná u různých školení pro studenty a u vytváření návodů, brožur či programů, které pomohou s prací v systému. Tady by ale podpora neměla končit. Nezbytným krokem je vytvoření předpisů (například ve formě studijních řádů) a šablon pro vytváření prací (jakýsi návod, jak práci vytvořit). Pro urychlení procesu zpřístupnění by měl být vytvořen formulář vkládání prací do systému, díky kterému by se autor mohl stát i vydavatelem. Vzorem by mohla být například Databáze závěrečných prací Ostravské univerzity v Ostravě.¹⁰

Jaké práce by měly být uchovávány? Systémy, které vznikají dnes, umožňují uchovávání prací jakéhokoliv typu, nicméně k těm nejcennějším patří práce disertační a habilitační. Přináší důležité vědecké poznatky a jsou důvěryhodným zdrojem informací. Důležité jsou také magisterské práce, zejména ty, které vznikly v rámci vědeckého výzkumu. Pro vědce a odborníky jsou potom nejméně důležité práce bakalářské. Rozhodnutí o tom, jaké práce budou v systému uchovávány, však nezáleží na nich. Jsou to právě univerzitní knihovny, které mají na uchování diplomových prací největší zájem. Co do počtu je jich hodně a každý rok jejich počet narůstá. Z hlediska výpůjčního služeb jsou často požadovány, což odpovídá velkému zájmu ze strany studentů. Jaké práce tedy uchovávat a zpřístupňovat v elektronické podobě? Pro systémy na národní úrovni jsou nejzásadnější právě práce disertační a habilitační. A u vysokých škol tento problém řešit nemusíme, protože na otázku jasně odpovídá, výše zmiňovaný

⁹BRATKOVÁ, Eva. *Principy, aktéři, modely, postupy a technologie v systémech elektronických disertací*. [online]. 2003 [cit. 2006-01-19]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Bratkova_Eva.pdf>.

¹⁰<http://www.osu.cz:8088/dipl/index.html>

§ 47b, který ukládá za povinnost zpřístupňovat disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce.

2. Technické a technologické aspekty e-VŠKP

Relativně velký okruh problémů, se kterými se tvůrci systému setkají, se nachází na poli technických a technologických požadavků. Organizace UNESCO vytvořila rozsáhlý dokument, který má pomáhat univerzitám při budování systémů pro zpřístupnění e-VŠKP. Kromě jiného zmiňují tvůrci publikace právě i technické a technologické otázky zpřístupňování.¹¹ Pro efektivní zavedení systému e-VŠKP potřebují instituce vytvořit vyhovující technickou infrastrukturu, která zabezpečí jak výrobu těchto prací, tak i jejich zpřístupňování a rozšiřování. Tato infrastruktura bude v každé zemi odlišná, a to zejména vlivem charakteristických sociálních a ekonomických podmínek. Aspekty, které ovlivňují infrastrukturu, můžeme rozdělit do tří kategorií. Lokální, národní a regionální a mezinárodní. Lokální, tedy univerzitní infrastrukturu ovlivňuje úroveň automatizace knihovny, množství a kvalita počítačů, které jsou přístupné studentům, množství a kvalita počítačů přístupných zaměstnancům, množství počítačů připojených na internet, podmínky připojení k lokální síti (rychlost, spolehlivost) a úroveň počítačové gramotnosti na univerzitě. Národními aspekty jsou myšleny zejména rychlost a spolehlivost připojení k národní síti, existence jiných systémů, které zpřístupňují e-VŠKP a možnosti financování systému veřejnými a soukromými organizacemi. Mezinárodní infrastrukturu ovlivňuje opět spolehlivost a rychlost připojení ke globální síti, existence mezinárodních systémů, které jsou schopny poskytnout podporu těm začínajícím, jednotné používání standardů, které umožní interoperabilitu¹² systémů a bezproblémový přístup k nim.

¹¹ UNESCO. *The Guide for Electronic Theses and Dissertations*. [online]. 2001. [cit. 2006-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.etsguide.org/>>.

¹² Interoperabilita = schopnost spolupráce mezi technicky různorodými a organizačně nezávislými komponentami při řešení určitého úkolu

2.1. Hardwarové a softwarové požadavky

2.1.1. Tvorba e-VŠKP

Pro autory e-VŠKP je nejdůležitějším HW vybavením jejich osobní počítač, notebook, popřípadě PDA (Personal Digital Asistent), který využívají výhradně pro vytvoření práce. Pro jednotlivé části práce s multimediálním obsahem jsou jim k dispozici zařízení jako skenery, digitální fotoaparáty a kamery, mikrofony, zvukové karty a mnoho dalších.¹³ Mezi základní SW vybavení, které využívají autoři, patří textový editor a program, který umožňuje konverzi do formátu vhodného pro uložení e-VŠKP. Dnes je takovým formátem PDF a konverzi do tohoto formátu umožňuje program Adobe Acrobat Distiller. Jasným favoritem je do budoucna formát SGML/XML. Konverze do něj je ale zatím velmi nákladná. Pro zpracování multimediálních souborů je potřeba používat zvláštní editory. Například Adobe Photoshop nebo CorelDraw pro práci s obrazovými soubory, Sound Forge nebo Adobe Audition pro práci se zvukovými soubory a program Adobe Premiere pro úpravu a střih zvukových a video záznamů. Autoři musí mít k dispozici i programy zajišťující integraci všech součástí e-VŠKP do jednoho celku a speciální programy podporující hypertextové zpracování, integraci a synchronizaci multimédií.¹⁴

2.1.2. Zveřejňování a archivace e-VŠKP

„K provozu lokálního archivu e-disertací je potřebné mít kvalitní hardwarovou základnu. Patří k ní jednak WWW server určený ke komunikaci a publikování informací uložených v repozitáři (databázi) digitálního archivu, jednak databázový server k uložení digitálního fondu e-disertací. Servery mohou běžet pod různými operačními systémy (Unix, Linux, Windows aj.) a měly by mít

¹³ UNESCO. *The Guide for Electronic Theses and Dissertations*. [online]. 2001. [cit. 2006-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.etdguide.org/>>.

¹⁴ BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 , 2004-02-22 [cit. 2006-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.

dostatečnou paměťovou kapacitu, zejména pokud jde o digitální fond."¹⁵ Pro přístup k e-VŠKP postačí běžný internetový prohlížeč, podpora pro Java applety a nástroje pro prezentaci multimediálních dokumentů. Pro jejich prohlížení ve formátu PDF je nezbytné mít k dispozici program Adobe Acrobat Reader a speciální programové prostředky k prohlížení dokumentů ve formátu SGML/XML. Základní procesy digitálního archivu e-VŠKP zabezpečují speciální aplikační programy. K nejznámějším patří program nabízený Virginskou technikou¹⁶ nebo program E-Prints, který je určen pro libovolné digitální dokumenty.¹⁷

2.2. Formáty e-VŠKP

Formáty e-VŠKP se mohou lišit podle jednotlivých fází procesu. Rozlišujeme formáty pro vytváření, archivaci a zpřístupňování e-VŠKP. Jaké formáty budou použity pro vytvoření práce, závisí na interních předpisech každé VŠ. V úvahu připadají samozřejmě jen rozšířené a všeobecně známé formáty, například formáty MS Word (obvyklá přípona .doc), Word Perfect, RTF (Rich Text Format), TeX, Postsript. Využít můžeme také otevřené formáty. Pro naplnění základního požadavku na systémy zpřístupňování e-VŠKP, tedy požadavku dlouhodobého uchování, jsou nejdůležitější formáty pro archivaci. Jako nejlepší kandidáti se zdají být dva formáty, SGML (Standard Generalized Markup Language) a XML (eXtensible Markup Language), které umožňují jak dlouhodobou archivaci, tak i početné formy výstupů.

SGML je standardní jazyk určený k formálnímu popisu struktury dokumentů. Jeho počátky se datují do roku 1986. Vznikl z potřeby vytvořit takový formát, který by byl dostatečně flexibilní a umožnil by uložení textů v elektronické

¹⁵ BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 , 2004-02-22 [cit. 2006-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.

¹⁶ <http://www.vt.edu>

¹⁷ BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 , 2004-02-22 [cit. 2006-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.

podobě, nezávisle na jakékoliv softwarové nebo hardwarové platformě. SGML je zcela otevřený standard, který ukládá soubory jako text ASCII, což umožňuje jejich použitelnost na jakékoliv počítačové platformě. Využívá značkovacích příkazů k tomu, aby definoval strukturu a vnitřní vztahy v dokumentu, a tím otevírá zcela nové možnosti zpracování, publikování a opakovaného použití tohoto dokumentu. Použití SGML nám dává možnost zveřejnit obsahově stejný dokument v mnoha různých formách, například v závislosti na tom, jaký uživatel k němu přistupuje. Největší výhodou tohoto formátu je jeho otevřenost a to, že můžeme měnit formu dokumentu bez ohledu na obsah. Tu můžeme měnit v závislosti na tom, kdo k dokumentu přistupuje, nebo podle toho, jaký výstup požadujeme. Pomocí filtru můžeme jednoduše vytvořit z SGML dokumentu PostScriptový soubor, zdrojový text pro typografický systém TeX, nebo hypertextovou příručku.¹⁸

Pravděpodobně nejznámější aplikací SGML je jazyk HTML (Hypertext Markup Language), používaný k tvorbě webových stránek. To, jaké značky můžeme použít, nám určuje DTD (Document Type Definition), které je pro každou verzi HTML jiné. Jazyk HTML si v polovině 90. let získal oblibu zejména díky své jednoduchosti. Bohužel se ukázalo, že skupina značek, kterou používá, je pro mnoho účelů, zejména pro vyhledávání, nevyhovující. Právě požadavek na efektivnější vyhledávání dal vzniknout jazyku XML, který je podmnožinou SGML, ale má možnost definovat si vlastní DTD, tedy značky pro jednotlivé skupiny dokumentů. XML podporuje široké množství různých jazyků (nepočítá tedy jen s angličtinou) a oproti SGML má velice přísný syntax zápisu dokumentů. Je velice vhodné pro účely uchování a zpracování a dokáže zachytit důležité informace o struktuře a významu dokumentu. Celý formát XML je založený na obyčejném textu a pro uživatele zůstává samotný kód skrytý, i když je využíván pro vzájemnou komunikaci aplikací. Není ale problém zobrazit si kód v textovém editoru a upravit jej ručně. Pomocí XML značek vyznačujeme význam

¹⁸ KOSEK, Jiří. *SGML: Standard Generalized Markup Language* [online]. 1999 [cit. 2006-03-28]. Dostupný z WWW: < <http://www.kosek.cz/clanky/cw/sgml.html> >.

jednotlivých částí dokumentu (jednoduše označíme pole *jméno*, *název*, *signatura*...), do kterých potom jen vepisujeme hodnoty.

Příklad zápisu v XML:

```
<závěrečná práce>
  <typ>Bakalářská práce</typ>
  <autor>
    <příjmení>Balabánová</příjmení>
    <jméno>Tereza</jméno>
  <název>Zpřístupňování e-VŠKP na MU</název>
  <studijní obor>Informační studia a knihovnictví</studijní obor>
  <datum obhajoby>13. 5. 2006</datum obhajoby>
  <uložení>sklad</uložení>
</závěrečná práce>
```

Největší přínos má formát XML pro vyhledávání. Pokud bychom měli možnost označit, že jméno, které hledáme, je jméno autora, bylo by to daleko efektivnější než fulltextové vyhledávání.

Jak jsem zmiňovala výše, XML má možnost definovat si vlastní značky pomocí DTD, které stanovuje pravidla k vytváření strukturovaných dokumentů a popisuje model jejich obsahu. Je vhodný zejména pro textové dokumenty, protože neobsahuje nástroje pro kontrolu dat typu čísla, měnové údaje, údaje o čase. Pro tato data existují další jazyky. DTD v sobě ale ukrývá jednu zásadní chybu : přílišnou svobodu při pojmenovávání polí. S různými odlišnostmi (typu *název*; *NázevPráce*) se vyhledávací stroje těžko vyrovnávají. Proto je nezbytné, aby bylo vytvořeno jednotné názvosloví, které se bude používat pro standardní označování jednotlivých částí dokumentů.¹⁹

Tyto rozdíly mezi jednotlivými DTD jsou překážkou i při budování mezinárodního systému zpřístupňování e-VŠKP. Tyto odlišnosti se snažili odstranit odborníci na semináři, který se konal na Humboldtově univerzitě

¹⁹ KOSEK, Jiří. *XML* [online]. 2001 [cit. 2006-03-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.kosek.cz/clanky/swn-xml/index.html>>.

v Berlíně, v roce 2000. V rámci semináře proběhl výzkum, z něhož vyplynulo, že minimum prací je odevzdáváno v potřebném formátu SGML/XML. Většina prací je stále odevzdávána v klasických, běžně používaných formátech (DOC, RTF, TIFF). Co ale brání odevzdávání ve vyhovujícím formátu? „Důvodem je jednak neochota autorů učit se novým systémům, které navíc zatím neposkytují tolik pohodlí, jako běžné textové editory ... přičemž stresujícím momentem bývá i málo času k napsání disertace, jednak skutečnost, že již existující podpůrné programy k tvorbě dokumentů ve formátu typu SGML/XML jsou velmi nákladnou záležitostí.“²⁰ Většina organizací řeší situaci tak, že práce sice vybírají ve výše uvedených formátech (tzv. předarchivačních) a následně provádí konverzi do formátu archivačního, tedy do formátu SGML/XML a do formátu výstupního (HTML, PDF). Tato konverze je možná jen díky dodržování jednotné formy práce. Té je možné dosáhnout předem nadefinovanou šablonou pro vytvoření e-VŠKP. Nicméně otázka formátů, popřípadě konverzí, je stále otevřená a na jejím řešení se podílí odborníci z celé řady organizací, kteří se shodli na nezbytnosti sjednocení formátů v zájmu interoperability na mezinárodní úrovni.²¹

²⁰ BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 , 2004-02-22 [cit. 2006-04.01]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.

²¹ Tamtéž

2.3. Metadata

Metadata, neboli informace o informacích, se používají k popisu informačních objektů v elektronické podobě a můžeme je použít pro vyhledávání, autentizaci, archivaci informačních objektů a pro řadu dalších operací. Dalo by se říct, že jde vlastně o bibliografické údaje, které používáme pro popis dokumentů v klasické podobě. Metadata jsou však využitelná pouze pro objekty v elektronické podobě a oproti bibliografickým údajům mají řadu výhod. Tou největší je jejich jednoduchost. Metadatový záznam může vytvořit běžný uživatel, aniž by si musel pomáhat obsáhlými pravidly²². Je to tím, že metadata jsou specializovaná a nesnaží se o kompletní popis dokumentu tak jako bibliografický záznam. Ten musí vytvořit kompletní popis proto, že uživatelé nemají přímý přístup k informačnímu objektu. To se ale netýká objektů v elektronické podobě, ty jsou totiž uživateli přímo dostupné a vzdálenost mezi metadaty a samotným objektem je minimální. Tak obsáhlý popis dokumentu tedy nepotřebujeme.

Metadata můžeme rozdělit podle následující typologie. Z hlediska jejich určení se metadata rozdělují na popisná (obecný popis dokumentu za účelem jeho vyhledání, identifikace a selekce), strukturální (formát a struktura zdroje za účelem jeho správného zobrazení a uložení) a administrativní (používáme ke správě zdroje, přístupu k němu a k archivaci). Dále můžeme metadata rozdělit podle oblasti jejich nasazení (zda jsou určena pro vyhledávání, archivaci, identifikaci objektů ...), podle místa uložení (vložená přímo do informačního objektu, nebo mimo něj) a v neposlední řadě z hlediska jejich struktury (jednoduchá, strukturovaná, bohatá).²³

²² Pro popis klasických dokumentů používáme katalogizační pravidla AACR2 - Anglo-American Cataloguing Rules

²³ BARTOŠEK, Miroslav. *Digitální knihovny : metadata* [online]. 2006 [cit. 2006-03-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.ics.muni.cz/mba/dl-ff06/dlff06-5.pdf>>.

2.3.1. Dublin Core

Dublin Core Metadata Element Set je metadatový soubor, který vytvořila organizace The Dublin Core Metadata Initiative (DCMI)²⁴. Ta se věnuje šíření metadatových standardů, které jsou interoperabilní a vývoji speciálních metadatových slovníků, které umožňují využívání inteligentnějších vyhledávacích systémů. „Dublin Core je soubor metadatových prvků, jehož záměrem je usnadnit vyhledávání elektronických zdrojů. Původně byl vytvořen jako popis zdrojů na WWW sestavený přímo autorem, postupně ale zaujal instituce zabývající se formálním zpracováním zdrojů, jako jsou muzea, knihovny, vládní agentury a komerční organizace.“²⁵ DC je jeden z předních kandidátů pro popis elektronických dokumentů. Je jednoduchý a použitelný i pro laiky, ale zároveň je to propracovaný a flexibilní systém. Jde vlastně o jakýsi kompromis mezi komplikovanými katalogizačními pravidly a velice primitivními metadaty, které automaticky vytváří internetové vyhledávače.

DC má patnáct základních prvků, které můžeme pro popis použít samotné (potom vytváříme nekvalifikovaný záznam DC), nebo k nim můžeme připojit kvalifikátory (vytváříme kvalifikovaný záznam DC), kterými zpřesníme základní prvky. Rozlišujeme kvalifikátor prvku, který zužuje sémantiku samotného prvku (např. u prvku autor zpřesňuje, že jde o ilustrátora) a kvalifikátor hodnoty, který nám specifikuje, jak máme interpretovat uvedenou hodnotu (např. u data 2006-04-12 uvedeme normu, podle níž máme datum číst).²⁶

V poslední době se začíná ukazovat, že DC nenaplní očekávání. Základní podmínky splnil. Je jednoduchý, flexibilní, univerzální, mezinárodní a umožňuje sémantickou interoperabilitu. Z praxe ale začíná vyplývat, že jeho přílišná jednoduchost bude v konečných důsledcích na škodu, není totiž mnohdy využitelná. Objevuje se potřeba poněkud složitějšího a rozpracovanějšího systému.

²⁴ <http://dublincore.org/index.shtml>

²⁵ http://www.ics.muni.cz/dublin_core/index.html

²⁶ BARTOŠEK, Miroslav. *Digitální knihovny* [online]. 2001 [cit. 2006-02-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.ics.muni.cz/mba/dl-datakon01.pdf>>.

Nástupcem DC by mohl být systém knihovny MODS (Metadata Object Description Schéma). Ten vychází ze standardu MARC a XML a učí se z chyb DC.

2.4. Identifikátory e-VŠKP

Pokud chceme zpřístupňovat e-VŠKP veřejnosti, musíme zaručit jejich snadné a jednoznačné vyhledání. K tomu musí být dokument opatřen souborem metadat a jednoznačným identifikátorem. Z běžné praxe známe identifikátory typu ISBN (International Standard Book Number), ISSN (International Standard Series Number), nebo třeba ISMN (International Standard Music Number), které se používají pro identifikaci informačních objektů klasických formátů. Tyto identifikátory využívají knihovny a informační instituce více jak třicet let. Proč je tedy nemůžeme využít i pro e-VŠKP? Dokumenty v elektronické podobě totiž vyžadují komplexnější identifikaci. Potřeba jednoznačně identifikovat informační objekt je zcela zásadní a vychází z faktu, že uživatel již není v bezprostředním kontaktu s dokumentem. Ten se nenachází na pevně stanoveném místě, jako hmotné nosiče, které mají své předem vyhrazené místo ve fondu. Pro identifikaci objektů v prostředí www je hojně využíván systém URL (Uniform Resource Locator). „Je to řetězec znaků s definovanou strukturou a slouží k přesné specifikaci umístění zdrojů informací (ve smyslu dokument nebo služba) na Internetu. URL definuje doménovou adresu serveru, umístění zdroje na serveru a protokol, kterým je možné zdroj zpřístupnit.“²⁷ URL identifikuje umístění dokumentu, nikoliv jeho obsah. Není tedy ideálním formátem pro jednoznačnou identifikaci. V případě, že dokument přesuneme na jiné místo, stanou se všechny odkazy směřující k němu nefunkční a přestávají platit. V takovém případě je mnohdy velice obtížné dokument najít.

Pro e-VŠKP je tedy žádoucí využívat jiný systém, a to koncepci URN (Uniform Resource Name), který neidentifikuje pouze umístění, ale samotný obsah dokumentu, právě bez ohledu na jeho umístění. Takové odkazy jsou potom

²⁷ URL [online]. 2005 [cit. 2006-01-26]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/URL>>.

neměnné a neustále funkční. Tato koncepce byla zformulována na počátku 90. let a navrhuje základní požadavky na odpovídající systém. Ten musí mít globální rozsah, dané jméno je celosvětově jednoznačné a nezávislé na lokaci. Jméno je přiděleno entitě (jakémukoliv typu entity) navždy, trvá i po jejím zániku. Systém musí podporovat existující identifikační systémy a musí jít rozšiřovat.²⁸ Tento systém se jeví jako ideální. Vytváření a přidělování konkrétních identifikátorů URN není vůbec složité. Proč tedy ještě není zaveden? Problémů je víc, než by se mohlo zdát. Existuje tu obecný problém s financemi, protože náklady na budování a provoz jsou obrovské. Problémy panují i okolo otázky, jakým entitám URN přiřazovat (existují různé verze, formáty...). WWW prohlížeče nepodporují URN tak, jako URL. Nejzásadnější problém je ale v realizaci celého projektu a to zejména při procesu nalezení zdroje na základě URN. Tento proces označujeme jako resoluce (resolution = směřování) a spočívá v tom, že pomocí síťově dostupného směrovacího systému (identifikátor URN nemůžeme zapisovat přímo do vyhledávacího řádku) jsme schopni okamžitě vyhledat URL zdroje s přiděleným URN. Obecně by tento systém měl být schopen „nasměrovat“ nás na jakýkoliv objekt v síti internet. Tyto globální resoluční systémy ale nejsou rozšířeny po celém webu. Nicméně již dnes řada organizací experimentuje s trvalými identifikátory URN. Pro zajímavost bych mohla uvést publikaci *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací*²⁹, kterou zpracovala Eva Bratková. Z této práce jsem částečně vycházela a v tomto místě na ni odkazuji zejména proto, že detailně popisuje právě experimenty různých organizací s URN.

Dočasné řešení, alespoň do doby než se prosadí URN, nabízí systém, který vychází z URL, ale odstranil jeho základní nedostatky související s identifikací objektů pomocí jejich umístění na webu. Systém PURL (persistentní URL) byl

²⁸ BARTOŠEK, Miroslav. *Digitální knihovny* [online]. 2001 [cit. 2006-02-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.ics.muni.cz/mba/dl-datakon01.pdf>>.

²⁹ BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 , 2004-02-22 [cit. 2006-02-17]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.

vyvinut pro knihovnicko-informační komunitu a využívá již dnes dostupné možnosti http a URL. Systém je založený na tom, že informační objekt na internetu dostane přidělené PURL, které funguje jako jakási nepřímá, ale trvalá adresa. Ta neodkazuje přímo na zdroj, ale zajišťuje převod na skutečnou adresu zdroje (URL). Tento systém je však pouze jeden ze tří identifikátorů, které existují vedle těch klasických. Dalšími jsou systém „handles“ a DOI (Digital Objects Identifier). Systém handles byl vyvinut jako součást digitálních knihoven (DL) a umožňuje jednoznačnou identifikaci digitálních objektů. Jde vlastně o první systém URN v prostředí DL. Nepodařilo se ho však prosadit standard, ale i přesto jej využívá celá řada úspěšných systémů. Systém DOI slouží také k identifikaci digitálních objektů, ale v tomto případě slouží potřebám komerčních vydavatelů. U tohoto systému se nepředpokládá, že by se prosadil jako standard, zejména kvůli technickým, ale i ekonomickým důvodům.³⁰

³⁰ BARTOŠEK, Miroslav. *Digitální knihovny* [online]. 2001 [cit. 2006-02-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.ics.muni.cz/mba/dl-datakon01.pdf>>.

3. Systémy pro zpřístupňování elektronických disertací v zahraničí

V následující části práce se budu zabývat systémy, které jsou používány v zahraničí ke zpřístupňování elektronických disertací. Tyto systémy nezpřístupňují pouze kvalifikační práce studentů, ale zejména disertační práce. V souvislosti s tím se v terminologii objevují dva nové termíny: elektronické disertace a digitální disertace. Každá instituce používá pro označení těchto prací jiný název. „Americké zdroje užívají jak termín „electronic dissertation“, tak termín „digital dissertation“, nebo jejich varianty s termínem „thesis“. V Australských zdrojích najdeme ponejvíce termín „digital thesis“, méně často termín „electronic thesis“. Francouzská odborná terminologie zná termín „thèse électronique“, málokdy je k vidění termín „thèse numérisée“, ale běžnější jsou termíny opisné...“³¹ Já bych ráda zachovala jednotnou terminologii alespoň v rámci této práce. Budu tedy používat termín „elektronické disertace“, v souvislosti se zahraničními systémy a termín „e-VŠKP (elektronické vysokoškolské kvalifikační práce) v souvislosti se systémy domácími.

Mezi nejvýznamnější zahraniční systémy patří Síťová digitální knihovna diplomových a disertačních prací (NDLTD), Australské digitální disertace (ADT), německé národní programy Dissertationen Online a DissOnline.de, mezinárodní systém Cyberthèses, francouzský národní plán pro rozšiřování elektronických disertací a Brazilská digitální knihovna elektronických disertací. Toto jsou nejvýznamnější systémy, které působí na národní úrovni. Mimo tyto existuje nespočet systémů v rámci jednotlivých univerzit, popřípadě fakult.

³¹ BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 , 2004-02-22 [cit. 2006-02-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.

3.1. Mezinárodní federace a systém NDLTD

NDLTD (Networked Digital Library of Theses and Dissertations – síťová digitální knihovna diplomových a disertačních prací) je mezinárodní organizace, která se zabývá propagováním, vytvářením, indexací, šířením a archivací elektronických disertačních a diplomových prací (ETD). Systém vznikl pod záštitou Virginského polytechnického institutu a státní univerzity a díky The Southeastern Universities Research Association (SURA), která celý projekt financovala již od prvopočátků.

NDLTD se snaží podporovat vzdělávání a výuku, zejména umožnit studentům prezentovat své práce v elektronické formě, používat digitální knihovny a pochopit problémy publikování. Dlouhodobým cílem NDLTD je nárůst dosažitelnosti studentských odborných prací a jejich uchování v elektronické formě. Zároveň se snaží přesvědčit studenty, aby při publikování svých prací využívali multimediální technologie a hypermédia. Záměrem NDLTD je vést univerzity ke zpřístupňování svých informačních zdrojů, k rozšiřování technologie digitálních knihoven, ke sdílení zkušeností, technologií a znalostí.³²

Původně existovala představa, že se NDLTD stane národním systémem, nicméně do dnešní doby se nepřipojila řada amerických univerzit. Proto práce, které NDLTD registruje a zpřístupňuje, jsou jen malým dílem ze všech obhájených prací na amerických univerzitách. Vzhledem k celkovému počtu členů (174 univerzit, 27 jiných) se nedá označit ani jako systém globální. Statistiky však nejsou to, co fascinuje řadu odborníků po celém světě. Ti jsou zaujati spíše softwarovou a technologickou stránkou systému, která by mohla být vzorem ostatním systémům. Software v rámci konsorcia NDLTD se nazývá Networked DL of Theses and Dissertations (ETD-db) a byl vyvinut Virginským polytechnickým institutem. Jde o sérii webových stránek a skriptů v Perlu³³, které jsou v interakci s databází MySQL. Tyto skripty poskytují standardní rozhraní pro

³² BULÍNOVÁ, Eva. Konference ETD 2003. *Ikaros : Elektronický časopis o informační společnosti* [online]. 2003, roč. 7, č. 6 [cit. 2006-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.ikaros.cz/node/1415>>.

³³ <http://www.perl.org/>

běžné uživatele, autory, administraci a pro vývojáře. Aktuální verze 1.8 (aktualizovaná naposledy v březnu 2004) je volně k dispozici všem členům NDLTD. Tento systém je v současnosti nejrozšířenější software pro elektronické disertace, má své klady, ale i zápory. Jde o stabilní a ověřený systém, který se vyznačuje snadnou instalací a nastavením. Má ovšem i některé bezpečnostní slabiny. Je použitelný pouze pro elektronické disertace a byl vytvořen pro severoamerické univerzity, s čímž jsou spojeny určité rysy, které si ostatní země musejí upravit pro své požadavky.

Pokud mluvíme o NDLTD musíme spolu s ní, zmínit i činnost další organizace, která se od roku 1938 věnuje registraci, archivování a komerčnímu zpřístupňování disertačních a diplomových prací, pocházejících z téměř všech severoamerických univerzit. K tomuto systému přistupují univerzity z mnoha důvodů. Nejen že je to již zavedená tradice, ale s předkládáním disertací souvisí řada výhod. Jednou z největších je vyřízení autorských práv v Úřadu pro copyright při Kongresové knihovně. „V roce 1999 podepsalo UMI s americkým Úřadem pro copyright dohodu, v rámci níž se UMI stalo oficiálním repozitářem pro ukládání digitálních disertačních a magisterských prací v rámci systému CORDS (Copyright Office electronic Registration, recordation & Deposit system).“³⁴ UMI je tedy konkurenční systém, který ztěžuje naplňování cílů NDLTD. Nebude jednoduché změnit mnohaletou tradici a přimět univerzity zveřejňovat práce na svých serverech zdarma.

3.2. Australský národní program a systém pro digitální disertace

Na vznik systému NDLTD nejrychleji reagovala Austrálie. Projekt nejenže bedlivě sledovala, ale záhy vytvořila další projekty, které na NDLTD navazovaly. Snahy odborníků o vytvoření vlastního systému a fakt, že v té době neexistovala žádná registrace obhájených disertací na národní úrovni, toto byly dva faktory, které přispěly ke vzniku projektu ADT (Australian Digital Theses). „Základním

³⁴ BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 , 2004-02-22 [cit. 2006-02-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.

cílem projektu bylo vytvoření distribuované databáze digitálních verzí disertací produkovaných postgraduálními studenty australských univerzit a jejich zpřístupňování prostřednictvím WWW.³⁵ Projekt ADT byl oficiálně zahájen v roce 2000 a koordinátorem projektu byla Rada knihovníků australských univerzit (sedm největších australských univerzit, na kterých je ročně obhajováno přes dva tisíce disertačních prací). Hlavním cílem projektu ADT je umožnit přístup k elektronickým disertacím nejširší společnosti, a to jak k těm, které byly vytvořeny v digitální podobě, tak i k těm, které jsou v tištěné formě. Na rozdíl od systému NDLTD se tu nachází i retrospektivně zpracované disertace. V první řadě se ale digitalizují disertace, o které je velký zájem.

Tento projekt sice registruje elektronické disertace, stále však ne na národní úrovni. Vznikl z iniciativy sedmi univerzit, ale od roku 2000 se připojila již většina australských univerzit. V roce 2005 jich bylo celkem 31. Systém registruje pouze disertační práce (vedoucí k titulu PhD, nebo ekvivalentu tohoto titulu), výjimečně magisterské práce (pouze pokud byly vytvořeny v rámci výzkumu). Práce se odevzdávají ve formátu PDF. Webovou prezentaci projektu zřídila na svém serveru Knihovna Univerzity Nového Jižního Walesu³⁶ a rozhraní pro vyhledávání je na serveru CAUL - národní odborná knihovnická organizace³⁷, která projekt zaštiťuje.

³⁵ BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 , 2004-02-22 [cit. 2006-02-23]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.

³⁶ <http://www.library.unsw.edu.au/thesis/adt-ADT/info/info.html>

³⁷ <http://adt.caul.edu.au>

3.3. Národní německé projekty Dissertationen Online a DissOnline.de

V 90. letech 20. století začaly také německé univerzity přemýšlet nad možnostmi elektronického zpřístupňování disertací. Řada univerzit se zapojila do projektu NDLTD, ale první, ryze německý projekt vznikl na Humboldtově univerzitě v Berlíně. Projekt Dissertationen Online měl dvě fáze a probíhal v letech 1998 – 1999. „Základním cílem bylo vybudování virtuální digitální knihovny, v rámci níž by německé disertační a jiné kvalifikační práce byly uloženy, archivovány a zpřístupněny v národním i mezinárodním měřítku.“³⁸

Tvůrci systému se zaměřili zejména na podporu autorů (doktorandů). Ta jim byla poskytována pomocí různých kursů, příruček a jednoduchého interaktivního formuláře MMMfT (My Meta Maker for Theses)³⁹ na tvorbu metadat a uložení práce do systému. V Německu se užívá národní metadatový standart METADISS, který vychází z Dublin Core, ale pro potřeby německých knihoven byl rozšířen o některé prvky. Vznikly také nové šablony pro MS Word a byl instalován vyhledávací systém, který prováděl automatický sběr informací, indexaci a vyhledávání.

Projekt Dissertationen Online byl ukončen v roce 2000 a stal se výchozím bodem pro program Německé knihovny s názvem DissOnline.de⁴⁰. Ne všechny univerzity přijímají disertace v elektronické podobě a pokud ano, musí být tato forma doplněna ještě několika výtisky v klasické podobě. Toto je velmi zatěžující a setkává se to s rozsáhlou kritikou. Kritizován je ale také postup tvorby, konvertování a předkládání prací. Prozatímni pracovní postup je totiž velice složitý, ale již dnes se předpokládají zásadní změny, které přinese výzkum v rámci projektu DissOnline.de.

Pro plnotextové vyhledávání ve svých lokálních archivech elektronických disertací využívají německé univerzity program Harvester, který umožňuje

³⁸ BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 , 2004-02-22 [cit. 2006-02-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.

³⁹ <http://www.elib.uni-osnabrueck.de/mmmft>

⁴⁰ <http://www.dissonline.de>

vyhledávání v nejrůznějších formátech, kromě formátu PDF. To vyžaduje doplňkovou konfiguraci systému. Tento program umožňuje i vyhledávání v rámci dokumentů, které jsou uloženy ve formátu SGML-DiML. Celý program zahrnuje dvě základní části: program Harvester Gatherer, který zajišťuje sběr plných textů e-disertací a metadat a tvorbu indexu (data jsou v databázi uložena ve formátu SOIF, Summary Object Interchange Format) a program Harvester Broker, který zajišťuje vyhledávací proces prostřednictvím rozhraní pro vyhledávání. Na základě Harvesteru bylo v SRN zprovozněno také společné WWW rozhraní pro vyhledávání, které se nazývá „TheO“ (Theses Online Broker)⁴¹. V rámci systému NDLTD byl zaveden speciální program Broker, který zajišťuje zahrnutí německých archivů e-disertací do procesu mezinárodního vyhledávání.⁴²

⁴¹ <http://www.iwi-iuk.org/dienste/TheO>

⁴² BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 , 2004-02-22 [cit. 2006-02-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.

4. Systémy zpřístupňování e-VŠKP v ČR

V zahraničí existují tyto systémy více než deset let, ale Česká republika je teprve na počátku cesty. První lokální systémy zde začaly vznikat před pěti lety, a to pouze na některých českých vysokých školách. AKVŠ si stanovila za cíl koordinovat činnosti spojené s vytvářením systémů pro zpřístupňování e-VŠKP. Protože jednotlivé systémy vznikaly a vyvíjely se nezávisle na sobě, vznikla zde řada odlišností, které bránily jejich sjednocení na národní, případně mezinárodní úrovni. Právě toto zjištění vedlo téměř před dvěma lety k založení Odborné komise pro otázky elektronického zpřístupňování VŠKP. „Založením komise pro e-VŠKP byl učiněn krok k vytvoření oficiální platformy, na jejímž základě by bylo možné přistoupit k postupnému řešení problematik spojených s různými aspekty komunikace těchto elektronických informačních zdrojů. Jejich význam pro rozvoj vědy, výzkumu a vysokoškolského vzdělání je nepochybný a již dávno je patřičně oceněn v zahraničí.“⁴³ Činností komise se detailněji zabývám níže v práci. Nyní bych se ráda zaměřila na postoje vysokých škol k problému, na problematiku digitalizace a zpřístupňování e-VŠKP. Popis jednotlivých systémů, které existují na půdě VŠ není hlavní náplní této práce, přesto bych se o některých chtěla alespoň zmínit.

⁴³ AKVŠ. Důvodová zpráva k otázkám budování systémů pro zpřístupňování elektronických vysokoškolských kvalifikačních prací v České republice. [online]. 2004 [cit. 2006-04-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.akvs.cz/pdf/vskpduvodovazprava.pdf>>.

4.1. Postoje VŠ k problému digitalizace a zpřístupňování e-VŠKP

Vysoké školy jsou jedním z největších producentů velice kvalitních informačních zdrojů, o které je stále větší zájem. Existuje mnoho důvodů, proč by se měly snažit o co nejlehčí přístup k nim. Ten by měly umožňovat jak studentům a zaměstnancům VŠ, tak i zájemcům z řad široké veřejnosti. Jedním ze současných trendů je převádění fondů do digitální podoby. Tento trend vychází z celé řady výhod, jež přináší digitální formáty dat. „Obecné výhody digitalizace ... je třeba spatřovat v několika rovinách. V možnosti trvalé archivace, v ochraně původních dokumentů před jejich fyzickým opotřebením, v možnosti rekonstrukce a záchrany již poškozených dokumentů, v možnosti rozšířit dostupnost (místo, čas, kapacity), v racionalizaci provozu a služeb knihovnicko-informačních pracovišť archivů, atd. a v neposlední řadě ve zvýšení komfortu služeb pro uživatele.“⁴⁴ V praxi můžeme vidět, že univerzitní knihovny trápí nejvíce právě problém s prostorem. Univerzity se snaží rok od roku poskytnout možnost vzdělání většímu počtu uchazečů, a i to se odráží na neustále vzrůstajícím počtu těchto prací. Uchovávání v klasickém formátu se tedy jeví jako velice nevýhodné a v dnešní době již zbytečné. Zmiňovala jsem obecné výhody, jež přináší digitální formáty, nyní uvedu konkrétní důvody, proč budovat systémy pro zpřístupňování e-VŠKP. Jaké výhody to přináší? „Komplexní registraci, jednoduché vyhledávání informací a online přístup k dokumentům z prostředí www, urychlení výměny informací v oblasti vědy, výzkumu, podporu vzdělávacího procesu. Poskytuje možnosti prezentace škol z hlediska historie, vývoje, širě i kvality její odborné produkce.“⁴⁵ Odborníci z celé řady českých VŠ si uvědomují jak problémy, tak i výhody spojené s elektronickým publikováním VŠKP. Vzniká zde nový trend spolupráce a snahy o vytvoření národního systému registrace a zpřístupňování e-VŠKP. Toto

⁴⁴ HOROVÁ, Iva. *Zpřístupňování digitalizovaných dokumentů : lokální aktivity versus celonárodní projekt?*. Knižnica [online]. 2002, roč. 4, č. 6-7 [cit. 2004-03-29], s. 290-295. Dostupný z WWW: <<http://www.snk.sk/kniznica/2003/jul/elek1.pdf>>. ISSN 1336-0965.

⁴⁵ AKVŠ. *Důvodová zpráva k otázkám budování systémů pro zpřístupňování elektronických vysokoškolských kvalifikačních prací v České republice*. [online]. 2004 [cit. 2006-04-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.akvs.cz/pdf/vskpduvodovazprava.pdf>>.

je nezbytný krok, pokud se nechceme stát pouze pasivními uživateli zahraničních systémů. Proto se české univerzity pokoušejí navázat na zahraniční praxi a již získané zkušenosti.

4.2. Existující systémy

4.2.1. Akademie múzických umění v Praze

Celý projekt zpřístupňování e-VŠKP je popsán v článku *Digitalizace a zpřístupnění kvalifikačních prací Akademie múzických umění (AMU)*.⁴⁶ Výchozím bodem celého projektu byla tzv. elektronická čítárna, ve které byly zveřejněny plné texty některých skript a studijních materiálů. Tato čítárna byla zprovozněna nakladatelstvím AMU. Projekt navazoval na digitalizaci vzácných zvukových nahrávek, která započala o rok dříve, byl zaměřen na archivaci a zpřístupnění vybraných primárních dokumentů a jeho cílem bylo doplnit potřebné technické vybavení a stanovit a ověřit metody a postupy. Výsledkem celého procesu bylo, kromě jiného, vypracování standardních závazných předpisů AMU, které řeší formální náležitosti e-VŠKP, mechanismy jejich uchování a zpřístupnění a v souvislosti se zpřístupněním i otázku autorských práv. K řešení problému se muselo přistupovat s ohledem na specifické požadavky fondu AMU. Samotný text VŠKP je často opatřen doprovodným materiálem (noty, nákresy, grafy, fotodokumentace, grafy aj.). Textová část často tvoří hlavní kvalifikační výkon. Tím je např. interpretace, dirigování, nová skladba, dramaturgie, scénografické návrhy, herecký výkon, režie filmu apod. Tyto umělecké výkony jsou zaznamenány na různé nosiče a jsou nedílnou součástí práce. Hlavním motivem pro vytvoření systému zpřístupnění e-VŠKP byl neustále se zvyšující zájem o výše uvedená díla, která jsou poškozována opakovaným půjčováním. Zpřístupňování takových prací v digitální podobě umožní trvalou archivaci primárních nosičů, jejich ochranu před fyzickým znehodnocením a v neposlední

⁴⁶ HOROVÁ, Iva. *Digitalizace a zpřístupnění kvalifikačních prací AMU*. [online]. 2003, [cit. 2006-04-03]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Horova_Iva.pdf>.

řadě pomůže zlepšit kvalitu služeb uživatelům. „Cílem projektu proto bylo vybrat nejhodnotnější tituly (plánováno bylo cca dvacet titulů), převést je do digitální podoby a zpřístupnit formou plných textů v rámci stávajícího informačního systému na [www AMU](http://www.amu.cz). Druhým cílem bylo pořídit trvalé archivní kopie jedinečných dokumentů.“⁴⁷

Na AMU existuje několik možností, jak přistupovat v e-VŠKP. Z knihovního katalogu a jeho webové nadstavby nebo přímo z webu školy přes Elektronickou čítárnu. Přes Elektronickou čítárnu si uživatel může prohlédnout plný text práce, o níž ví, že existuje. Pokud potřebuje práci najít, použije knihovní katalog. Ten byl proto doplněn o chybějící záznamy, do stávajících byla doplněna anotace, anglické ekvivalenty názvu a anotace a URL odkaz na příslušné plné texty. S autory byla uzavřena licenční smlouva, ve které daly škole souhlas jejich práce zveřejnit. Pokud souhlas nebyl dán, přístup k práci byl umožněn pouze interním uživatelům. Práce je zpřístupněna ve formátu PDF, který znemožňuje tisk, kopírování, případně jinou formu zneužití textu.

Celý projekt umožnil rozšíření a zkvalitnění nabídky elektronických publikací, minimalizoval časové ztráty uživatelů i knihovníků, rozšířil kapacitu míst (k elektronickým verzím prací je možno přistupovat ze všech PC v knihovně, ale i mimo knihovnu). Propojení mezi fakultou a knihovnou umožňuje vyučujícím přímo odkazovat na studijní materiály. Studenti mají k e-VŠKP přístup ze dvou úrovní IS. Jedním z kladných výsledků je i to, že si vedení školy uvědomilo potřebu vytvořit závazná a jednotná pravidla pro odevzdávání VŠKP. Byl vytvořen předpis, který upravuje jednotnou formální úpravu papírové verze práce a průvodních náležitostí, ale také formát elektronické podoby a dále pravidla pro uchovávání a zpřístupňování tak, aby v budoucnu mohly být kvalifikační práce bez velkých problémů a dodatečných úprav zpřístupňovány v počítačové síti.⁴⁸

⁴⁷ HOROVÁ, Iva. *Digitalizace a zpřístupnění kvalifikačních prací AMU*. [online]. 2003, [cit. 2006-04-03]. Dostupný z WWW:

<http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Horova_Iva.pdf>.

⁴⁸ Tamtéž

4.2.2. Databáze závěrečných prací Ostravské univerzity

Databáze závěrečných prací Ostravské univerzity⁴⁹ (OU) je přístupná od dubna 2003 a slouží pro vkládání údajů, vyhledávání prací a archivaci. Vše probíhá podle směrnice rektora č. 61/2004 a podle prováděcích předpisů. Směrnice rektora upravuje formální úpravu prací, jejich uložení a zpřístupnění. Nezbytnou součástí je i prováděcí předpis, v němž lze najít konkrétnější informace a také všechny formuláře, včetně šablony pro jednotnou úpravu prací. Databáze obsahuje informace jak o tištěných pracích, tak i o elektronických. VŠKP v tištěné podobě jsou zpřístupňovány v souladu s autorským zákonem, tedy pouze prezenčně, e-VŠKP jsou zpřístupňovány pouze interním uživatelům, kteří se autorizují (přihlašovací jména a hesla studenti obdrží od příslušné katedry) prostřednictvím Portálu OU.

Pro samotné uživatele je nejdůležitější funkce vkládání a vyhledávání. Při vkládání práce je nejprve nutné vyplnit povinné údaje, kterými jsou jméno a příjmení autora, český název, anglický název, typ práce, vedoucí práce, fakulta, katedra, studijní obor, rok obhajoby, rozsah práce, klíčová slova v češtině a angličtině a resumé/referát v češtině a angličtině a souhlas se zpřístupněním práce. Pokud se student rozhodne, že svoji práci zveřejní elektronicky, vyplní ještě údaj ohledně doby, po kterou má být jeho práce zpřístupněna elektronicky. Tento údaj je přednastaven na neomezenou dobu. Mezi další nepovinné údaje patří poznámka a kontakt na autora. Po vyplnění všech údajů si student vytiskne formulář pro zpřístupnění práce v elektronické podobě (licenční smlouvu), který potom odevzdává spolu se závěrečnou prací. Při uložení záznamu si student vybere části práce, které chce zpřístupnit (anotaci či celý text) ve formátu ZIP. Pokud student nepotřebuje přístup k plným textům, není pro vyhledávání v databázi potřeba autorizace. Vyhledávání je možné vyplněním údajů ve vyhledávacím formuláři, který umožňuje pokročilé vyhledávání. Po nalezení požadované práce si kliknutím na její název zobrazíme základní informace, místo uložení a zda je práce zpřístupněna plnotextově. Na svých stránkách zpřístupňuje univerzita

⁴⁹ <http://www.osu.cz:8088/dipl/index.html>

jednotlivé formuláře pro zadání bakalářské a diplomové práce a formulář pro zpřístupnění práce v elektronické podobě, kde nejdůležitější údaj, který autor vyplňuje, je označení rozsahu zpřístupnění. Tento fungující systém je celouniverzitní a garantem mu je Univerzitní knihovna. K bibliografickým údajům a k anotacím mají přístup všichni uživatelé, k plným textům pouze ti autorizovaní.

4.2.3. Elektronický archiv akademických závěrečných prací

Středisko vědeckých informací na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně (SVI) provozuje od počátku roku 2003 archiv bakalářských a diplomových prací v elektronické podobě. Jeho vznik iniciovala zejména potřeba úspory místa, zjednodušení přístupu k pracím a snaha o úsporu času zaměstnanců. I když jde o systém, který vznikl na jedné z fakult Masarykovy univerzity, nejedná se o celouniverzitní systém. Do roku 2005 měli do systému přístup pouze interní uživatelé patřící k této katedře. Koncem roku 2005 byl systém otevřen veřejnosti. Nyní si může plné texty prací prohlížet kdokoli. K dispozici široké veřejnosti jsou ale jen ty práce, u kterých dal autor souhlas s jejich zveřejněním. Pokud tak neučinil, jsou práce i nadále přístupné pouze interním uživatelům. E-VŠKP jsou zpřístupněny ve formátu PDF, který umožňuje jejich zabezpečení před neoprávněným použitím. Do tohoto formátu jsou práce převáděny přímo z textového editoru (pokud existuje elektronická podoba), nebo přímým skenováním v programu Adobe Acrobat (pokud je k dispozici pouze tištěná verze). Práce jsou digitálně podepsány a interním mechanismem formátu PDF zabezpečeny proti tisku a kopírování.

Od roku 2002 se práce vybírají v tištěné i v elektronické podobě. V roce 2002 „... byl přichystán pokyn děkana, který specifikoval standardy odevzdávání závěrečných kvalifikačních prací. Ukládal studentům mimo jiné též povinnost odevzdávat práce i v elektronické podobě v obvykle užívaných formátech (Word, MS Works, WIN-602, Open Office apod.). Později se tento pokyn (každoročně ještě podle okolností upřesňovaný) stal standardní součástí studijních předpisů. Kromě toho byl vytvořen i jednoduchý formulář, v němž budoucí absolventi vyjadřovali svou vůli, zda bude možné jejich práce (hned

anebo se zpožděním jednoho až tří let) volně vystavovat v síti internet.“⁵⁰ Snaha o úsporu času při zpětné digitalizaci vedla k tomu, že autoři těchto prací byli požádáni o dodání elektronické verze své VŠKP. Zbytek prací se rozdělil do dvou skupin. Ty, jež existovaly pouze v jedné verzi, se digitalizovaly na velkém knižním skeneru. Pokud byly k dispozici dva výtisky, jeden byl rozřezán a zpracován na skeneru s podavačem. Tento radikální krok měl za následek neuvěřitelné urychlení celého procesu, celá retro-digitalizace trvala pouze rok. Koncem roku 2005 byly tištěné verze prací odvezeny do skladu a zpřístupněny byly pouze elektronické verze. 29. 11. 2005 byly zveřejněny práce, jejichž autoři k tomu dali souhlas.

Prohlížení prací je možné jak přes www rozhraní, tak i přes terminálový režim. Ten využívá technologie NX společnosti No Machina. „...uživatel se na terminálový server přihlásí výhradně skrze speciálního klienta, který na klientskou stanici pouze přenáší obraz toho, co má na serveru spuštěno – a zde je uživateli dovoleno spustit pouze prohlížeč Adobe Reader a v něm otevírat závěrečné práce přístupné v režimu pro čtení.“⁵¹ Díky tomuto terminálovému režimu mají interní uživatelé přístup i k pracím, k nimž nebyl dán souhlas s jejich zveřejněním. Vyhledávání prací zatím probíhá mimo knihovní katalog, ale projevují se snahy o to, aby se systém stal v budoucnu jeho součástí.

ESF vytvořila celou řadu pravidel, která jsou v souladu s novelou vysokoškolského zákona i se Studijním a zkušebním řádem MU, a která mají za úkol řešit konkrétní problémy související se zpřístupňováním e-VŠKP a pomáhat studentům při vytváření těchto prací. O této vnitřní legislativě se detailně zmiňuji v poslední kapitole této práce.

⁵⁰ Nekuda, Jaroslav; Poláček, Jiří. *Elektronické diplomky a bakalářky na ESF MU*. Ikaros [online]. 2006, roč. 10, č. 2 [cit. 18. 03. 2006]. Dostupný na WWW: <<http://www.ikaros.cz/node/2110>>. ISSN 1212-5075.

⁵¹ Tamtéž

4.3. Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování VŠKP

Neustále se odvolávám k činnosti této komise a upozorňuji na ni. Proto považuji za důležité představit ji detailněji. Založení komise v lednu 2004 bylo výsledkem diskuze Klubu vysokoškolských knihovníků při SKIP, která se zabývala problematikou zpřístupňování e-VŠKP. Tato diskuze vyvrcholila na Celostátní poradě vysokoškolských knihoven v roce 2003 v Hradci Králové, a stala se tak bezprostředním podnětem k založení komise. Komise měla již od počátku jasné cíle. Stanovila si za cíl sledovat rozvoj zahraničních systémů pro zpřístupňování e-VŠKP a podporovat zavádění mezinárodních zkušeností do české praxe. S tím souvisí i vytvoření národních standardů, zejména pro oblast metadat, identifikátorů a protokolů pro komunikaci metadat mezi lokálními a národními nebo mezinárodními systémy. Podporuje všechny lokální systémy na českých vysokých školách a snaží se o jejich začlenění do mezinárodních systémů. Kromě podpory samotných systémů se snaží i o vzdělávání odborníků a veřejnosti pomocí seminářů, školení a pomocí všeobecného zvyšování úrovně informační gramotnosti. Se zvyšováním informační gramotnosti souvisí i spolupráce informačních profesionálů s odborníky z výpočetních center. Nesnaží se podporovat pouze spolupráci s odborníky z jiných odvětví, ale i s reprezentanty jiných vysokých škol. V neposlední řadě se komise pokouší podílet na vyřešení otázky autorskoprávní ochrany při zpřístupnění e-VŠKP. Právě otázky autorskoprávní ochrany jsou největším problémem v celém procesu.⁵² Všechny výše zmiňované oblasti, kterými se komise zabývá, souvisí s hlavním cílem, tím je vybudování národního digitálního systému e-VŠKP. Pro jeho splnění musí komise zabezpečit celou řadu oblastí, od obecných pravidel a doporučení až po konkrétní technické požadavky.

⁵² Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací. *Základní informace*. [online]. 2004 [cit. 2005-03-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz>>.

4.3.1. Celostátní pravidla pro tvorbu a publikování e-VŠKP

Komise se snaží „... iniciovat a podporovat rozvoj dalších lokálních otevřených elektronických archivů VŠKP na českých vysokých školách a jejich integraci na národní a mezinárodní úrovni a v souvislosti s tím doporučovat přijetí pouze těch nových státem podporovaných grantových projektů, které budou založeny na aplikaci doporučených standardů a postupů.“⁵³ V praxi to znamená, že je potřeba vytvořit obecný postup pro školy, které ještě systém zpřístupňování e-VŠKP nemají. Jednotný postup při vytváření lokálních systémů znamená nemalé ulehčení do budoucna, kdy dojde k sjednocování v rámci národního, nebo na začlenění do mezinárodního systému. Proto komise navrhla, s ohledem na novelu vysokoškolského zákona (zejména § 47b Zveřejňování závěrečných prací - příloha) „makroworkflow“, tedy jakýsi komplexní pracovní postup při budování systému. V něm se vyjádřila právě k problematice implementace této novely, jež ukládá za povinnost budovat a zpřístupňovat databázi VŠKP.

Celý text (příloha 1) komise shrnula do tzv. implementačního minima. Jedná se o návod o deseti bodech pro školy, které zatím nemají praxi v této problematice. Jednotlivé kroky po sobě nemusí následovat tak, jak jsou uvedeny v tomto doporučení.

- 1) Převzít a domestikovat licenční smlouvu (LS)
- 2) Připravit sběr požadovaných metadat v digitální podobě
- 3) Stanovit režimy zpřístupňování pro originály prací (tištěné verze) v návaznosti na LS a v souladu se současnou platnou legislativou
- 4) Vytvořit nový vnitřní předpis školy s odkazem na novelu VŠ zákona
- 5) Připravit prováděcí předpis
- 6) Tvorba/aktualizace metodického pokynu jednotné úpravy pro autory prací
- 7) Kontrola stávajících navazujících předpisů školy

⁵³ Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací. *Základní informace*. [online]. 2004 [cit. 2005-03-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz>>.

- 8) Připomínkový řízení k novým předpisům za účasti všech zúčastněných, tj. včetně knihovny
- 9) Testování procesu sběru metadat, korekce
- 10) Propagace, návody, školení⁵⁴

S podporou VŠ při vytváření lokálních systémů souvisí i vytvoření jednotné dokumentace a pravidel. Komise navrhla ideální uspořádání předpisů. Každá VŠ by měla mít upravené vnitřní předpisy, licenční smlouvu, prováděcí pokyn pro odevzdávání, archivování a zpřístupňování VŠKP, metodický pokyn pro jednotnou tvorbu a úpravu VŠKP a zapomenout by neměla ani na studijní a zkušební řád. Ve vnitřních předpisech VŠ by měly být uvedeny základní zásady zpřístupňování prací a popsán celý mechanismus. Zde by se měl nacházet odkaz na licenční smlouvu, což je další nezbytný dokument. Tato smlouva upravuje vztah mezi nabyvatelem a autorem. Vzorovou licenční smlouvu vytvořila AMU a poskytla ji pro potřebu ostatním VŠ⁵⁵. „Licenční smlouvou autor poskytuje nabyvateli oprávnění k výkonu práva dílo užit (licenci) k jednotlivým způsobům, nebo ke všem způsobům užití, v rozsahu omezeném nebo neomezeném, a nabyvatel se zavazuje, není-li podle § 49 odst. 2 písm. b) sjednáno jinak, poskytnout autorovi odměnu.“⁵⁶

Prováděcí pokyny pro odevzdávání, archivování a zpřístupňování VŠKP upravují způsob sběru, zpracování a zpřístupnění metadat, způsob uložení dat na diskový prostor, jejich archivaci a kontrolu. Tyto pokyny by měly také obsahovat metody archivace a zpřístupňování jak původních, tak elektronických nosičů. Metodický pokyn, jak už z názvu vyplývá, předepisuje jednotnou úpravu prací, elektronický nosič, způsob uložení dat a velikost souboru. Zde by měly být uvedeny šablony nebo vzory. Studijním a zkušebním řádem by potom měl být upraven způsob zadávání, schvalování a změna témat, přihlašování a odevzdávání prací, průběh obhajoby a způsob hodnocení práce.

⁵⁴ AKVŠ. K implementaci novely VŠ zákona do praxe škol: implementační minimum aneb „Desatero“ pro školy, které prozatím nemají potřebné know-how pro sběr a zpřístupňování VŠKP v elektronické podobě. [online]. 2006 [cit. 2006-03-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.akvs.cz/pdf/desatero-evskp.pdf>>.

⁵⁵ http://www.amu.cz/docs/priloha_4.pdf

⁵⁶ Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů : autorský zákon [online]. 2000 [cit. 2005-12-02]. Dostupný z WWW: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/autorsky/>>.

Toto jsou obecné závěry komise, do kterých bych si dovolila vstoupit jednou poznámkou, týkající se licenční smlouvy. Ta je komisí v mnoha bodech velice zdůrazňovaná. Osobně se domnívám, že od chvíle, kdy novela vysokoškolského zákona⁵⁷ nabyla účinnosti, není již licenční smlouva potřeba. V zákoně je přímo stanovena povinnost nevýdělečně zveřejňovat VŠKP, žádný souhlas autora tedy již není třeba. Samozřejmě také nic nebrání tomu, aby i nadále LS nechávali studenty podepisovat a uchovávali je spolu s prací.

4.3.2. Celostátní pravidla (standards) pro strukturu datového formátu a metadat

Jak jsem již zmiňovala výše, dnes existuje určité množství lokálních systémů, které mají své standardy a šablony a i soubor metadat buď vytvořily, nebo převzaly z českého, popřípadě zahraničního systému a upravily pro své potřeby. 7. 11. 2005 komise zveřejnila zatím poslední verze návrhu metadatového souboru pro popis e-VŠKP obhájených na vysokých školách v České republice⁵⁸, který byl poskytnut na Celostátní poradě vysokoškolských knihoven v Praze k připomínkování. Tento soubor vychází z Dublin Core. Finální verze souboru by měla být hotova pravděpodobně na jaře 2006. „Tento dokument není určen k tomu, aby nahradil jednotlivé stávající lokální standardy metadat. Měl by plnit roli závazného národního standardu v jednotném systému národního registru pro sdílení metadat o e-VŠKP.“⁵⁹ Celkem bude v souboru dvacet dva kategorií, z nichž ty základní vychází ze tří existujících standardů. Ze Dublin core⁶⁰, ETD-MS⁶¹ a z německého národního standardu METADISS⁶². Samozřejmě proběhla úprava všech kategorií tak, aby vyhovovala české praxi popisu VŠKP. Ze všech polí je povinných pouze jedenáct, jsou to :

⁵⁷ Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů : zákon o vysokých školách. [online]. 1998 [cit. 2005-01-18]. Dostupný z WWW: <http://www.msmt.cz/Files/vysokeskoly/Legislativa/Zakon111_uplne_zneni.doc>.

⁵⁸ <http://www.evskp.cz/standards/metadatas/index.php>

⁵⁹ <http://www.evskp.cz/standards/metadatas/index.php>

⁶⁰ <http://dublincore.org/documents/dces/>

⁶¹ <http://www.ndltd.org/standards/metadatas/current.html>

⁶² <http://deposit.ddb.de/metadiss.htm>

Název VŠKP

Autor VŠKP

Abstrakt VŠKP

Datum vytvoření, odevzdání či podání VŠKP

Typ VŠKP

Formát VŠKP

Identifikátor VŠKP

Jazyk VŠKP

Jméno přidělované hodnoti

Studijní program a studijní obor

Instituce přidělující hodnot

Mezi další, nepovinná, pole patří: Podnázev VŠKP, překlad názvu VŠKP, překlad podnázvu VŠKP, datum narození autora VŠKP, předmětový popis VŠKP, instituce archivující a zpřístupňující VŠKP, osoby podílející se na vedení VŠKP, osoby podílející se na oponování VŠKP, datum obhájení VŠKP, práva k využívání VŠKP a typ studijního programu.

Pro zápis metadat je možné použít různé formáty zápisu. Např. RDF/XML, XML, nebo HTML/XHTML. Všechny formáty musí podporovat registr odpovědný za sběr metadat a zároveň musí uživatelům poskytovat webové služby, díky nimž bude umožněn přechod z jednoho formátu do druhého. Pokud budou k centrálnímu registru přistupovat lokální systémy, musí podporovat alespoň jeden z těchto formátů. I v tomto případě platí, že neexistují žádné požadavky, které by tvůrci lokálních systémů museli splnit.

5. Masarykova univerzita – celouniverzitní systém

Masarykova univerzita je jednou z vysokých škol, které na celouniverzitním systému zpřístupňování e-VŠKP zatím intenzivně pracují. V rámci MU funguje pouze systém Ekonomicko-správní fakulty, který jde ale mimo informační systém Masarykovy univerzity, a který je popsán v předchozí kapitole.

5.1. Legislativní zabezpečení e-VŠKP

1. 1. 2006 nabyla účinnosti novela vysokoškolského zákona, která v §47b (Příloha 2) jasně uvádí povinnost VŠ nevýdělečně zveřejňovat VŠKP, u kterých proběhla obhajoba. Práce (disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní) se zveřejňují včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou škola spravuje. Díky novele je možné přestat řešit otázku, zda zveřejňovat, či nezveřejňovat a lze se konečně zaměřit na konkrétní postupy a kroky potřebné právě pro zveřejňování e-VŠKP. Každá VŠ by tedy na tuto novelu měla v první řadě zareagovat tak, že upraví své vnitřní předpisy.

MU novelizovala svůj studijní a zkušební řád pro studenty bakalářských a magisterských studijních programů již v roce 2004 a zavedla do něj povinnost odevzdávat práce tím způsobem, že se vloží do Informačního systému MU (další formy odevzdávání si stanovuje fakulta). Podle studijního a zkušebního řádu pro studenty doktorských studijních programů Masarykovy univerzity v Brně platí, že disertační práci odevzdají studenti ve třech vyhotoveních a jednou v elektronické podobě na nepřepisovatelném médiu. Další změna, která proběhla na začátku roku 2006, spojila oba studijní řády (pro bakalářské a magisterské studijní programy a pro doktorské studijní programy) v jeden. Vynechán bude řád pro celoživotní vzdělávání, protože tato forma studia není ukončena zkouškou ani obhajobou práce.

Nová podoba Studijního a zkušebního řádu MU byla schválena 20. 3. 2006. a předpokládané datum účinnosti je 1. 9. 2006. A to je i datum, ke kterému by se měly začít zveřejňovat VŠKP v elektronické podobě. Umožní to ustanovení v rámci článku 22., které se týká všech výše zmiňovaných typů

prací. „Odevzdáním bakalářské práce, nebo diplomové práce, se rozumí její uložení stanoveným způsobem do IS MU. Děkan může svým opatřením pro daný program stanovit i další formy odevzdání bakalářské práce nebo diplomové práce.“⁶³

5.1.1. Detailní požadavky na VŠKP stanovené ve vnitřních předpisech

Novela vysokoškolského zákona i studijní a zkušební řád stanovují povinnost zveřejňovat e-VŠKP pouze v obecné rovině. Je tedy na každé škole, aby konkrétní problémy vyřešila v interních předpisech. Bylo by velice vhodné, aby existoval jednotný předpis v rámci celé univerzity. Odstranily by se tak potíže související s různou formou práce, s použitými formáty atd. Situace je taková, že každá fakulta postupuje podle svých předpisů (nejčastěji jde o směrnici děkana). Pokud by se vytvářel nějaký jednotný předpis, mělo by se vycházet ze zkušeností a z praxe Ekonomicko-správní fakulty, která má celou problematiku ošetřenu na vysoké úrovni.

ESF má ve studijním katalogu⁶⁴, stanovené závazné informace pro zpracování diplomových a bakalářských prací, z nichž by se mohlo vycházet. Je v nich stanovena forma práce a způsoby odevzdávání. Práce se odevzdává ve dvou výtiscích (na ESF je stanovena pevná vazba) a elektronicky na CD. Disketa je kvůli svým vlastnostem nevhodná. Zatím je praxe taková, že je jeden výtisk ponechán na katedře, druhý je uložen ve skladu. Digitalizací a zpřístupňováním e-VŠKP chtějí knihovny řešit i nedostatek prostoru. Domnívám se tedy, že do budoucna by bylo nejlepší, nedávat jeden výtisk práce knihovně, popřípadě do skladu, ale po obhajobě jej vrátit studentovi. Druhý výtisk by i nadále zůstal na katedře. ESF požaduje, aby byla práce odevzdána ve formátech MS Word 95 a 97/2000/XP (obvyklá přípona DOC), Rich Text Format (RTF), textový dokument 602 Text z balíčků PC Suite 2000

⁶³ Masarykova univerzita. *Studijní a zkušební řád : návrh 14.3.2006*. [online]. 2006 [cit. 2006-03-16]. Dostupný z WWW:

< http://fss.muni.cz/~straka/asmu/14.3.2006_SaZRAD_NAVRH.doc >.

⁶⁴ Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta: *Studijní katalog na akademický rok 2005/2006*. [online]. 2005 [cit. 2006-03-18]. Dostupný z WWW:

< <http://www.econ.muni.cz/data/kat05PS.pdf> >.

a PC 2001, testový dokument OpenOffice Text, nebo v jiných (např. TeX). Použití jiných formátů je nezbytné nejprve prokonzultovat se Střediskem vědeckých informací ESF MU. Toto jsou formáty obecně známé, lehce dostupné a uživatelsky nejsou nijak náročné. Při sjednocení v rámci MU by samozřejmě záleželo na doporučení informačních pracovníků jednotlivých fakult. Například Filozofická fakulta uvažuje ještě o formátech PDF, Post Script a WordPerfect. Další informace obsahuje šablona VŠKP. Toto je velice důležitá část, která je na mnoha fakultách podceněna. Je to součást podpory studentů a budoucích absolventů. Detailně propracovaná šablona se může odrážet na kvalitě práce samotné. ESF má šablonu pro VŠKP zpracovanou opravdu precizně, měla by tedy sloužit jako východisko pro ty fakulty, které zatím nemají v této věci jasno.

Další požadavky na VŠKP, které si stanovila Ekonomicko–správní fakulta, jsou uvedeny v pokynu děkana č. 6/2006 k odevzdávání a zveřejňování závěrečných prací v akademickém roce 2005/2006. „Tento pokyn upravuje postupy a termíny odevzdávání závěrečných diplomových bakalářských a diplomových magisterských prací na ESF MU v akademickém roce 2005/2006. Upřesňuje také § 47 b novely zákona ze dne 20. prosince 2005, kterým se mění zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách) a zohledňuje existenci a provoz archivu digitálních závěrečných prací na ESF MU.“⁶⁵ Pokyn děkana by měl být detailním popisem všech kroků, které musí být provedeny, aby student mohl úspěšně ukončit studium. Měly by zde být stanoveny konkrétní úkoly odpovědných pracovníků, kteří manipulují s VŠKP.

⁶⁵ Masarykova univerzita. *Pokyn děkana č. 6/2006 : k odevzdávání a zveřejňování závěrečných (diplomových bakalářských a diplomových magisterských) prací v akademickém roce 2005/2006* [online]. 2006 [cit. 2006-04-05]. Dostupný z WWW: <<https://is.muni.cz/auth/do/1456/pokyny/1147347/POKYN2006-c.6.doc>>.

5.2. Současná praxe a pohled do budoucna

Vytváření a zpřístupňování VŠKP má mnoho fází, ve kterých vystupuje mnoho aktérů. Následující část se věnuje popisu těchto fází. Ráda bych k nim připojila své připomínky s návrhy, jak by se situace dala řešit do budoucna.

5.2.1. Zadání a výběr tématu VŠKP

Tato fáze může proběhnout dvěma způsoby. Buď téma zadá vyučující, nebo si jej vybere student sám. Pokud si volí téma sám, musí jej zkonzultovat, popřípadě upřesnit s vyučujícím, nebo s vedoucím katedry. Během podzimního semestru musí student odevzdat návrh práce. Odevzdává jej na formuláři, který obsahuje identifikační údaje katedry, identifikační údaje studenta, název práce, druh práce (bakalářská/diplomová) jméno vedoucího práce spolu s jeho souhlasem k vedení práce, podpis vedoucího katedry, datum a rozpracovanou osnovu, popřípadě návrh práce spolu se seznamem odborné literatury, ze které bude student vycházet.

Implementací celého procesu do IS MU v první řadě odpadne často zmatené zadávání témat v mnoha různých formách. Ráda bych na tomto místě upozornila, že postup, který popisuji, je v této podobě možný pouze pokud vedoucí práce bude mít přístup do IS, tedy bude nějak spojen s Masarykovou univerzitou. Vedoucí práce mimo MU budou muset kontaktovat vedoucího katedry, který všechny potřebné úkony provede za ně. Témata budou vyučující zadávat do IS. Spolu s tématem zadají časové období, kdy se mohou studenti přihlásit/odhlásit, jméno vedoucího práce, popřípadě i oponenta, počet studentů, kteří se smějí k tématu zaregistrovat. Vyučující mohou studentům pomoci tím, že vyplní název (v angličtině) a zdroje, ze kterých mohou čerpat. Student si potom může vybrat téma a přihlásit se k němu. Pokud nenajde žádné, které by mu vyhovovalo, prokonzultuje návrh svého tématu s konkrétním vyučujícím, který jej dodatečně do IS zavede. K tématu může přihlásit studenta i sám vyučující.

5.2.2. Vypracování VŠKP

Pokud je téma schváleno, musí student v první řadě udělat dvě věci. Nejprve vypracuje osnovu, kterou prokonzultuje s vedoucím práce, a následně si stáhne šablonu práce, která by měla být k dispozici na stánkách katedry. Během psaní text průběžně konzultuje s vedoucím práce.

5.2.2.1. Šablona VŠKP

O šabloně jsem se zmiňovala již v souvislosti s legislativním zabezpečením procesu zpřístupňování VŠKP. Šablona je nezbytná součást podpory studentů - nejen že jim poskytuje nezbytné informace, ale zabezpečuje i jednotnou formu práce. Šablona by měla detailně popisovat:

- strukturu práce
- charakteristiku úvodu a závěru práce
- formální úpravu práce
- citace

VŠKP můžeme rozdělit na dvě části. První částí jsou úvodní informace, druhou potom samotný text práce. Do úvodních informací, které by měla šablona obsahovat, patří identifikace na vazbě, identifikace titulního listu, prohlášení autora a poděkování (což je nepovinný údaj). Na některých fakultách je součástí práce i bibliografická identifikace, včetně klíčových slov a anotace v angličtině a češtině. Tento údaj již není potřeba uvádět, klíčová slova i anotace se vyplňují do systému při vkládání VŠKP. Dále následuje obsah vlastní práce, který uvádí názvy kapitol, strany a seznam příloh.

V šabloně by měla být uvedená stručná definice úvodu a obsahu práce. Jak je uvedeno v šabloně ESF MU, úvod práce musí obsahovat jakési uvedení do problematiky samotné, přehled dosavadních poznatků, cíle, pracovní hypotézy a popis metod použitých při řešení práce. Závěr musí shrnovat obsah celé práce a poukázat na využitelnost dílčích výsledků.⁶⁶

Nezbytné jsou informace o formální úpravě práce, tedy počet exemplářů a forma, v jaké se práce odevzdává. Mohou zde být uvedeny

⁶⁶ Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta: *Studijní katalog na akademický rok 2005/2006*. [online]. 2005 [cit. 2006-03-18]. Dostupný z WWW: < <http://www.econ.muni.cz/data/kat05PS.pdf> >.

i termíny odevzdání práce, identifikace jazyka práce, rozsah práce, rozsah obrazových materiálů (tabulky, grafy), grafická úprava textu (písmo, řádkování, okraje, stránkování, odstavce...), forma poznámkového aparátu (odkazy, poznámky pod čarou) a bibliografie, u které je zdůrazněna zejména jednotná úprava. V šabloně by měly být příklady bibliografických záznamů.

„Jasně oddělení vlastních myšlenek od převzatých je záležitostí vědecké etiky, dodržení autorských práv a odborné úrovně autora ... Odkazem na citace se rozumí odvolání v textu na citaci, uvedenou na jiném místě.“⁶⁷ Je možné použít tři druhy citací. Citace na konci strany pod čarou, v seznamu na konci kapitoly, nebo v seznamu použité literatury na konci práce. Citace musí perfektně identifikovat dílo, z něhož je text převzatý. Při citování je nutné dodržovat pokyny uvedené v normě ČSN ISO 690 Bibliografické citace a ČSN ISO 690-2 Informace a dokumentace - Bibliografické citace - Část 2: Elektronické dokumenty nebo jejich části. V šabloně musí být odkaz na tyto normy, upozornění na nezbytnost citování a ukázky citací.

5.2.3. Odevzdání a obhajoba VŠKP

I při odevzdávání práce najdeme mnoho rozdílů v postupu jednotlivých fakult. Například prvním krokem při odevzdání práce na FF MU je registrace práce v IS MU. Student poskytne své studijní referentce název práce (v češtině, v angličtině) a jméno vedoucího práce. Ta potom zavede práci do systému. Obecně ale odevzdání práce proběhne tak, že ji student vloží do IS MU, vyplní anotaci (v češtině, v angličtině) a klíčová slova, nadefinuje práva ke své e-VŠKP a odevzdá předepsaný počet kopií tištěné verze, popřípadě elektronickou verzi práce, na předepsaném médiu (CD). Mimo registrace elektronické formy musí být práce ještě zaregistrovaná na studijním oddělení. Bez této registrace nemůže student práci odevzdat. Po odevzdání katedra zajistí posudek od oponenta, popřípadě od vedoucího práce. Tyto posudky musí dát studentovi k dispozici minimálně tři dny před obhajobou. Vyjádření vedoucího je povinné pouze v případě, že klasifikace oponenta je záporná. Z diskuze

⁶⁷ Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta: *Studijní katalog na akademický rok 2005/2006*. [online]. 2005 [cit. 2006-03-18]. Dostupný z WWW: < <http://www.econ.muni.cz/data/kat05PS.pdf> >.

zaměstnanců MU vyplynulo, že by bylo vhodné umožnit studentovi obhajobu práce i v případě, že sama práce bude ohodnocena jako nevyhovující. Zatím ale platí to, že pokud budou záporné oba posudky, práce bude ohodnocena jako nevyhovující a student nebude připuštěn k obhajobě. Pokud se obhajoba práce koná ve stejný den jako státní závěrečná zkouška, obhajoba probíhá jako první. Po úspěšné obhajobě vydá studijní oddělení studentovi diplom. Jeden výtisk VŠKP zůstává na katedře a jeden je uložen v knihovně, pro práci je vytvořen katalogizační záznam a stává se součástí fondu knihovny.

Pokud začnou vyučující vkládat témata rovnou do IS, kde se k nim budou studenti přihlašovat, odpadne povinnost oznamovat název a vedoucího práce na studijní oddělení. Jakmile je práce hotová, může ji student automaticky vložit do IS, konkrétně do archivu své VŠKP. Práci bude možné vkládat pouze v několika všeobecně známých předepsaných formátech. V archivu automaticky vyplní informační systém jméno studenta, obor studia, forma práce, název práce (i anglicky), jméno vedoucího práce a hodnocení práce. Poslední údaj je vyplněn po obhajobě. K těmto údajům student vloží plný text VŠKP (alespoň 4000 znaků). Pomocí formuláře zapíše přímo v IS klíčová slova (alespoň 30 znaků) a anotaci (alespoň 100 znaků) a vše uloží. Tato data slouží jako základ pro vytvoření metadat a tedy jako základ pro vyhledávání. Se složkou může manipulovat až do data určeného k odevzdání práce. Do archivu práci ukládá ve stejné podobě, v jaké ji odevzdává na katedru, tedy včetně příloh apod. Detailní popis vkládání a manipulace s archivem je popsán v nápovědě v IS.

Pokud začne IS zveřejňovat VŠKP, pokud půjde v pracích vyhledávat (a to třeba nejen v rámci metadat, ale i fulltextově) a pokud bude IS propojen se souborným katalogem knihovny (přímé propojení katalogizačního záznamu s plným textem práce), nebude již potřeba odevzdávat práce v klasické podobě, tedy tištěné. Studentům ubudou starosti s tiskem a vazbou, s registrací práce na studijním oddělení i s odevzdáváním na katedře. Uložení do IS by v budoucnu mohl být jediný způsob odevzdávání. Bohužel v této chvíli neexistuje žádná možnost vyhledávání v e-VŠKP. Jediná cesta k textu konkrétní práce vede přes profil studenta v IS. V budoucnu by mělo vzniknout rozhraní, které umožní jak

jednoduché, tak i složité vyhledávání. Neexistuje ani propojení s knihovním katalogem. Proto nemohou nastat žádné zásadní změny. Minimálně ve školním roce 2005/2006 budou muset studenti před obhajobou práce zaregistrovat na studijním oddělení a odevzdat v tištěné podobě na katedře. Po úspěšné obhajobě vydá studijní oddělení diplom, práce se zveřejní v IS a do Souborného katalogu knihovny se zavede záznam práce, který bude propojen s plným textem v IS. Informace, které se budou zavádět do katalogu se budou přebírat automaticky z IS. Vzhledem k tomu, že je zadává sám uživatel, měl by zaměstnanec knihovny před zveřejněním provést jejich kontrolu.

5.3. Licenční smlouvy a „zakázané VŠKP“

V souvislosti s Komisí pro otázky elektronického zpřístupňování VŠKP jsem zmiňovala licenční smlouvy (LS). Díky novele vysokoškolského zákona již VŠ nemusí se studenty tyto smlouvy podepisovat. Aby práce mohly zveřejnit, nepotřebují souhlas studenta. Tato povinnost je dána ze zákona. Otázkou zůstává, jak se VŠ postaví ke zveřejňování VŠKP, které obsahují utajené informace (např. obchodní tajemství, státem utajované skutečnosti). Odborníci se v tomto bohužel neshodnou. Mnozí zastávají názor, že by VŠ vůbec neměla zadávat témata, která by způsobila následnou nemožnost zveřejnění VŠKP. Tím by se snížila úroveň VŠKP a i samotných VŠ. Proč psát práce pořád na tatáž témata, když mají studenti možnost získat praxi ve firmě, v rámci které budou psát svoji diplomovou práci? Právě z tohoto názoru vychází odborníci, kteří navrhuji způsob, jak s takovými informacemi zacházet. Pokud by VŠKP obsahovala informace, které by bylo potřeba utajit, student by tuto práci odevzdal ve dvou verzích, přičemž v jedné z nich by tyto informace byly začerněny. Tato verze by potom sloužila ke zveřejnění, všichni by se s prací mohli seznámit, aniž by student porušil obchodní tajemství. K úplné verzi by potom měl přístup vedoucí práce, oponent, komise, sekretářka katedry, popřípadě studijní referentka. Všichni by museli k práci přistupovat s ohledem na fakt, že obsahuje utajené informace. Často zaznívají námitky, že po nabytí účinnosti novely vysokoškolského zákona podniky přestanou studentům zadávat témata diplomových prací. Budou se obávat právě prozrazení interních informací. Domnívám se, že tato obava je zbytečná. A to i v případě, že by celá

práce pojednávala o know-how konkrétní firmy. Začernění celé práce je také možné, ale bude se jednat pouze o výjimečné opatření.

Povinnost podepisovat LS již není. Měla aby ji ale vystřídat možnost vyjádření studenta ke zveřejnění své práce. Bude potřeba v rámci IS vytvořit formulář, ve kterém student označí, zda souhlasí se zveřejněním práce na veřejnosti, nebo pouze pro uživatele, kteří mají vztah k dané VŠ. Pokud bude práce obsahovat výše zmiňované utajené informace, bude mít student možnost odložit její zveřejnění na dobu nezbytně nutnou. Tuto dobu bude moci využít například i pro podání přihlášky na patentový úřad, nebo pro knižní vydání své práce pomocí komerčního nakladatelství.

6. Závěr

Více jak deset let se v České republice debatuje o zveřejňování VŠKP v elektronické podobě a nyní nastává vhodná doba k realizaci všech plánů. Existující systémy mohou pomoci při budování nových. Zástupci VŠ mohou vycházet ze zkušeností svých kolegů, kteří si již před mnoha lety všimli zcela nového trendu. Společnost je na tento nový trend již připravena a celá problematika je i legislativně ošetřena. Systémy, které vznikaly do roku 2006 měly spíše neoficiální charakter, nikdo z řad široké veřejnosti o nich neměl podrobné informace a neměl ani přístup k pracím v nich uložených. Většinou šlo o projekty jednotlivých částí VŠ, nikoliv o projekty celouniverzitní. Vše změnila novela zákona o vysokých školách a z ní vyplývající povinnost, nevýdělečně zveřejňovat VŠKP. Nyní VŠ naráží na nový problém, tím je neexistující workflow pro školy, které neměly zkušenosti se zveřejňováním. Tento problém byl vyřešen Komisí pro otázky elektronického zpřístupňování e-VŠKP, která navrhla podobu všech nezbytných interních předpisů, včetně licenční smlouvy. Vysokým školám poskytla také návrh na pracovní postup při řešení této problematiky. Postup je navržen velmi obecně a počítá se s tím, že si jej každá VŠ upraví podle svých potřeb. Samozřejmě se jej nemusí při budování vlastního systému zpřístupňování e-VŠKP držet vůbec. Stejně tak nemusí respektovat navrženou podobu interních dokumentů.

Na Masarykově univerzitě byla v první polovině roku 2006 schválena nová podoba Studijního a zkušebního řádu. Zatím je situace taková, že se každá fakulta řídí svými interními předpisy, které by bylo vhodné sjednotit. Stejně tak by bylo vhodné vytvořit novou šablonu pro e-VŠKP. Stávající šablona je nevyhovující. Studentům nepřináší všechny důležité informace a v mnoha případech je spíše zmate, než aby jim pomáhala. Doporučila bych zkvalitnit podporu budoucích absolventů při psaní jejich závěrečné práce a při přípravě na státní závěrečnou zkoušku. Neměly by se objevovat situace, kdy si studenti musí zásadní informace získávat sami a zatěžovat tak zaměstnance katedry, popř. studijního oddělení. Situaci může vyřešit seminář, vypsaný v pátém a devátém semestru.

Celouniverzitní systém zpřístupňování MU zatím funguje pouze pro vkládání a registraci VŠKP. Práce lze prohlížet pouze pokud student ví, kde se nachází (pokud zná jméno nebo univerzitní číslo studenta). V budoucnu půjde v systému práce vyhledávat podle zadaných kritérií. Systém bude také propojen s knihovním katalogem MU, což bude druhá cesta, jak se dostat k plnému textu práce. Již nyní se pracuje i na softwaru pro odhalování plagiátorství. Ten bude fungovat na principu srovnávání jednotlivých prací a výpočtu shodnosti použitých slov. IS Masarykovy univerzity je jeden z nejlépe fungujících informačních systémů v českém akademickém prostředí. Bylo by tedy velice vhodné do něj implementovat i nejlépe fungující systém pro registraci a zpřístupňování e-VŠKP, který by zvýšil prestiž Masarykovy univerzity a zkvalitnil služby poskytované studentům i široké veřejnosti.

Můj původní záměr byl zmapovat situaci ohledně zpřístupňování e-VŠKP na půdě Masarykovy univerzity. Po několika konzultacích s kolegy jsem se rozhodla tento záměr změnit. Veškeré informace, které bych uvedla, by bez obsáhlého úvodu do problematiky neměly smysl a zájemcům o ni by téměř nic nepřinesly. Mé rozhodnutí pojmout práci jako obecný úvod, podpořilo i studium níže uvedených dokumentů. Mnoho odborníků se touto problematikou sice zabývá, ale osobně jsem měla pocit, že souhrnně ji zatím nepojal nikdo. To bylo to, o co jsem se chtěla pokusit a domnívám se, že se mi to podařilo. Celá problematika zpřístupňování e-VŠKP je mnohem rozsáhlejší, než jak jsem ji nastínila. Právě proto jsou důležité i citované materiály. Poskytují rozsáhlejší přehled o zmiňovaných tématech.

Na závěr bych ráda upozornila, že veškeré informace uvedené v této práci byly aktuální k datu 30. 4. 2006. Při psaní jsem narazila na řadu otázek, které byly vysloveny teprve nedávno a je tedy logické, že odpovědi na ně se neustále formují a mění.

Seznam použité literatury

1. AKVŠ. *Důvodová zpráva k otázkám budování systémů pro zpřístupňování elektronických vysokoškolských kvalifikačních prací v České republice* [online]. 2004 [cit. 2006-04-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.akvs.cz/pdf/vskpduvodovazprava.pdf>>.
2. AKVŠ. *K implementaci novely VŠ zákona do praxe škol : implementační minimum aneb „Desatero“ pro školy, které prozatím nemají potřebné know-how pro sběr a zpřístupňování VŠKP v elektronické podobě* [online]. 2006 [cit. 2006-03-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.akvs.cz/pdf/desatero-evskp.pdf>>.
3. BALABÁNOVÁ, Tereza. *Průzkum zpracování bakalářských a diplomových prací na vybraných univerzitách v České republice a v zahraničí*. Brno, květen 2004. 7 s. Interní dokument. Pro vnitřní potřebu Ústřední knihovny Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.
4. BARTOŠEK, Miroslav. *Digitální knihovny* [online]. 2001 [cit. 2006-02-03]. Dostupný z WWW: <<http://www.ics.muni.cz/mba/dl-datakon01.pdf>>.
5. BARTOŠEK, Miroslav. *Digitální knihovny : metadata* [online]. 2006 [cit. 2006-03-26]. Dostupný z WWW: < <http://www.ics.muni.cz/mba/dl-ff06/dlff06-5.pdf>>.
6. BARTOŠEK, Miroslav. *SW pro budování a provoz e-disertací* [elektronický soubor]. 2004-04-20. [cit. 2005-11-18]. Dostupný z WWW: <<http://www2.fss.muni.cz/evskp/Dokumentyver/bartosek01.pdf>>.

7. BÍCOVÁ, Stanislava. *Vysokoškolské práce : současný stav, hlavní problémy, trendy elektronizace a digitalizace, legislativní souvislosti* [online]. 2003 [cit. 2004-06-29]. Dostupný z WWW:
<<http://lib.uhk.cz/cpvsk2003/download/ctvrtek/2%20-%20uvod-Bicova.ppt>>.
8. BOHÁČEK, Martin. *Možnosti zpřístupňování vysokoškolských prací z hlediska autorského práva* [online]. 2003 [cit. 2004-06-29].
Dostupný z WWW: <<http://lib.uhk.cz/cpvsk2003/index.php?id=bohacek>>.
9. BRATKOVÁ, Eva. *Principy, aktéři, modely, postupy a technologie v systémech elektronických disertací* [online]. 2003 [cit. 2006-01-19].
Dostupný z WWW:
<http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Bratkova_Eva.pdf>.
10. BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro rozšiřování a zpřístupňování elektronických disertačních prací : Analýza současného stavu v zahraničí* [online]. 2003 [cit. 2006-02-20]. Dostupný z WWW:
<<http://www.evskp.cz/Dokumentyver/systemy-analyza.pdf>>.
11. BRATKOVÁ, Eva. *Elektronické disertace a projekty a systémy jejich zpřístupňování*. Národní knihovna [online]. 2002, roč. 13, č. 4 [cit. 2004-06-29], s. 268-287. Dostupný z WWW:
<<http://full.nkp.cz/nkkp/pdf/0204/0204268.pdf>>.
12. BRATKOVÁ, Eva. *Systémy pro zpřístupňování elektronických vysokoškolských kvalifikačních prací v České republice : od prvních lokálních systémů k platformě jejich dalšího společného rozvoje* [online]. 2004 [cit. 2004-10-25]. Dostupný z WWW:
<<http://www.pulib.sk/elpub/CASLIN04/Bratkova.pdf>>.

13. BRATKOVÁ, Eva. *Metadata e-disertací : analýza problémů* [elektronický soubor]. 2004. [2004-04-20]. Dostupný z WWW:
<http://www2.fss.muni.cz/evskp/Dokumentyver/DissMetadata.ppt>>.
14. BRATKOVÁ, Eva. *Digitální / Virtuální knihovny disertačních aj. vysokoškolských prací (mezinárodní a národní úrovně)* [online]. 2002. [cit. 2004-06-29]. Dostupný z WWW:
<<http://www.cuni.cz/~brt/dvk/dvk3.htm>>.
15. BRATKOVÁ, Eva. *Digitální archivy vysokoškolských prací na VŠ v ČR : východiska, současný stav jejich budování a možnosti spolupráce. I, Základní východiska* [online]. 2003 [cit. 2004-06-29]. Dostupný z WWW:
<<http://lib.uhk.cz/cpvsk2003/download/ctvrtek/4%20-%201%20-BratkovaHK.ppt>>.
16. BRATKOVÁ, Eva. *Technické a technologické otázky budování systémů elektronických disertací*. In *Moderní informační a komunikační technologie v knihovnictví 2003 : sborník příspěvků*. Praha : Státní technická knihovna, 2003, s. 31-38. ISBN 80-86504-09-3.
17. BULÍNOVÁ, Eva. *Konference ETD 2003. Ikaros* [online]. 2003, roč. 7, č. 6. [cit. 2006-02-20]. Dostupný z WWW:
<<http://www.ikaros.cz/node/1415>>. ISSN 1212-5075.
18. *eWeek.com* [online]. 1996 [cit. 2006-03-23]. Dostupný z WWW:
<<http://www.eweek.com/>>.
19. HOROVÁ, Iva. *Digitalizace a zpřístupnění kvalifikačních prací AMU* [online]. 2003, [cit. 2006-04-03]. Dostupný z WWW:
<http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Horova_Iva.pdf>.

20. HOROVÁ, Iva. *Zpřístupňování digitalizovaných dokumentů : lokální aktivity versus celonárodní projekt?. Knižnica* [online]. 2002, roč. 4, č. 6-7 [cit. 2004-03-29], s. 290-295. Dostupný z WWW: <<http://www.snk.sk/kniznica/2003/jul/elek1.pdf>>. ISSN 1336-0965.
21. HOROVÁ, Iva. *Digitalizace a zpřístupnění kvalifikačních prací AMU* [online]. 2003 [cit. 2004-06-29]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Horova_Iva.pdf>.
22. HOROVÁ, Iva. *Vysokoškolské kvalifikační práce a jejich zpřístupňování : vstupní analýza vybraných okruhů současné praxe v ČR* [online]. 2003 [cit. 2004-06-29]. Dostupný z WWW: <http://lib.uhk.cz/cpvsk2003/download/KP_vychodiska2.doc>.
23. KOSEK, Jiří. *SGML: Standard Generalized Markup Language* [online]. 1999 [cit. 2006-03-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.kosek.cz/clanky/cw/sgml.html>>.
24. KOSEK, Jiří. *XML* [online]. 2001 [cit. 2006-03-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.kosek.cz/clanky/swn-xml/index.html>>.
25. KRKOŠKOVÁ, Jarmila. *Praktické zkušenosti s naplňováním směrnice rektora o závěrečných pracích na Ostravské univerzitě v Ostravě* [online]. 2003 [cit. 2004-06-29]. Dostupný z WWW: <<http://lib.uhk.cz/cpvsk2003/download/ctvrtek/10%20%20Prispevek%20CPVSK%202003.ppt>>.
26. Masarykova univerzita. *Studijní a zkušební řád pro studenty bakalářských a magisterských studijních programů Masarykovy univerzity v Brně ze dne 23. července 2004* [online]. 2004 [cit. 2006-02-08]. Dostupný z WWW: <<http://www.rect.muni.cz/statut/studrad-Bc-Mgr.htm>>.

27. Masarykova univerzita. *Studijní a zkušební řád pro studenty doktorských studijních programů Masarykovy univerzity v Brně ze dne 23. července 2004* [online]. 2004 [cit. 2006-02-08]. Dostupný z WWW:
< <http://www.rect.muni.cz/statut/stud-zkusrad.htm>>.
28. Masarykova univerzita. *Studijní a zkušební řád: návrh 14.3.2006* [online]. 2006 [cit. 2006-03-16]. Dostupný z WWW:
< http://fss.muni.cz/~straka/asmu/14.3.2006_SaZRAD_NAVRH.doc>.
29. Masarykova univerzita. *Pokyn děkana č. 6/2006 : k odevzdávání a zveřejňování závěrečných (diplomových bakalářských a diplomových magisterských) prací v akademickém roce 2005/2006* [online]. 2006 [cit. 2006-04-05]. Dostupný z WWW:
<<https://is.muni.cz/auth/do/1456/pokyny/1147347/POKYN2006-c.6.doc>>.
30. Masarykova univerzita v Brně, Ekonomicko-správní fakulta: *Studijní katalog na akademický rok 2005/2006* [online]. 2005 [cit. 2006-03-18]. Dostupný z WWW: < <http://www.econ.muni.cz/data/kat05PS.pdf>>.
31. NEKUDA, Jaroslav. *Bakalářské, diplomové a disertační práce v elektronické podobě na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity v Brně*. Ikaros [online]. 2002, č. 12 [cit. 2004-06-29]. Dostupný z WWW:
<<http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200212007>>. ISSN 1212-5075.
32. Nekuda, Jaroslav; Poláček, Jiří. *Elektronické diplomky a bakalářky na ESF MU*. Ikaros [online]. 2006. [cit. 18. 03. 2006]. Dostupný na WWW:
<<http://www.ikaros.cz/node/2110>>. ISSN 1212-5075.

33. NEKUDA, Jaroslav; POLÁČEK, Jiří. (sest.). *(Návrh) Koncepce systému elektronických závěrečných prací na MU*. Brno, 2004-04-30. 54 s. Interní dokument Střediska vědeckých informací Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
34. Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací. *Základní informace* [online]. 2004 [cit. 2005-03-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.evskp.cz>>.
35. PAPÍK, Richard. *Zdroje šedé literatury a jejich strategický potenciál pro vědu a obchod* [online]. 2000 [cit. 2005-12-26]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/inforum2000/prednasky/zdrojesedelit.htm>>.
36. ŘEPIŠOVÁ, Zuzana. *Elektronické disertace on-line* [online]. 2000 [cit. 2004-02-22]. Dostupný z WWW : <<http://www.mendelu.cz/csp/uvis/cpvs/sbornik.doc>>.
37. SVOBODA, Martin.; BAYER, Jan. *Dostupnost vysokoškolských kvalifikačních prací : východiska pro další řešení* [online]. 2003 [cit. 2004-06-29]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Svoboda_Martin.pdf>.
38. ŠPÁLA, Milan. *Vysokoškolská disertace : vědecká, odborná nebo soukromá publikace?* [online]. 2003 [cit. 2004-06-29]. Dostupný z WWW: <<http://lib.uhk.cz/cpvsk2003/download/ctvrtek/6%20-%20Libr%20CSPVŠK%202003%20Hr%20Král%20Lecture%20MŠ%20EDT%20Final%20version%2019scr.ppt>>.

39. ŠPÁLA, Milan.; BRATKOVÁ, Eva. *Vysokoškolské kvalifikační práce (dizertace), jejich současná evidence a elektronické zpřístupňování a s tím spojené technické, administrativní a právní otázky*. Časopis lékařů českých. 2004, roč. 143, č. 3, s. 202-204. ISSN 0008-7335.
40. TELEČ, Ivo. *Význam zveřejňování závěrečných prací* [online]. 2006-03-26. [cit. 2006-03-26].
41. UNESCO. *The Guide for Electronic Theses and Dissertations* [online]. 2001. [cit. 2006-02-20]. Dostupný z WWW: <<http://www.etdguide.org/>>.
42. URL [online]. 2005 [cit. 2006-01-26]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/URL>>.
43. Virginia Polytechnic Institute and State University. *Digital Library and Archives* [online]. 2003 [cit. 2006-03-21]. Dostupný z WWW: <<http://scholar.lib.vt.edu/ETD-db/>>.
44. *Zákon o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů : zákon o vysokých školách* [online]. 2001 [cit. 2006-01-18]. Dostupný z WWW: <http://www.rect.muni.cz/vs/Zakon_2001.htm#_C5>.
45. *Zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů : autorský zákon* [online]. 2000 [cit. 2005-12-02]. Dostupný z WWW: <<http://business.center.cz/business/pravo/zakony/autorsky/>>.

46. *Zákon č. 111/1998 SB., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů : zákon o vysokých školách* [online]. 1998 [cit. 2005-01-18].

Dostupný z WWW:

<http://www.msmt.cz/Files/vysokeskoly/Legislativa/Zakon111_uplne_zneni.doc>.

Přílohy

Příloha 1.

K implementaci novely VŠ zákona do praxe vysokých škol

(materiál Komise pro eVŠKP, 9. 2. 2006)

Východiska:

Novela VŠ zákona (č.111/1998 Sb.)

§ 47b Zveřejňování závěrečných prací

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

Účinnost novely od 1.1.2006.

Z novely vyplývá:

- 1) Povinnost VŠ budovat a zpřístupňovat databázi VŠKP (tj. registr údajů, např. metadat, nikoliv plných textů) způsobem, který stanoví vnitřní předpis školy – viz jeho doporučený obsah níže. Včetně zveřejnění posudků – tuto část ponechává Komise eVŠKP stranou, řešit musí každá škola, jde o velmi problematickou otázku.
- 2) Zveřejnění prací k nahlížení před obhajobou – opět si musí si řešit každá škola ve stejném předpise.
- 3) Trvalé zveřejnění plného obsahu práce je podle řady právníků (viz např. expertíza z AMU) stále v rozporu s tzv. autorským zákonem (121/2000 Sb.), proto doporučují řešit pomocí licenční smlouvy (LS). Otázkou však je, jak nakládat s pracemi neobhájenými, pokud bude LS uzavírána ještě před obhajobou. Školy ani autoři asi nebudou mít zájem vystavovat nekvalitní práce.

Komentář:

VŠ mají nyní k dispozici velmi vyspělé technologie, takže tuto povinnost jistě neodbudou pouhým seznamem prací (natož snad ani ne v elektronické podobě). Pod pojmem „databáze závěrečných prací“ jistě budou rozumět minimálně alespoň evidenci prací formou bibliografických záznamů v digitalizované formě (např. v elektronickém knihovním katalogu). A když už se vytvářejí bibliografické záznamy, tak není problém je doplnit o pár údajů navíc pro metadata tak, aby byla připravena cesta do budoucna pro evidenci na národní úrovni. Nebo nám všem snad nevadí, že takový registr prací v ČR neexistuje ? Ostatně se předpokládá, že VŠ mají také dostatečné schopnosti tak, aby si dokázaly zařídit možnosti migrace mezi metadaty a bibliografickými záznamy. K tomu ani není nutné, aby již nyní měly v chodu sběr elektronických verzí prací. Stačí připravit jednoduchý nástroj pro zajištění sběru údajů (např. jen www formulář apod.) a stanovit povinné údaje a kdo je bude vyplňovat – viz „Implementační minimum“ v příloze.

Plné texty resp. elektronické verze: toto je otázka až následná, ale při prozíravém pohledu na věc by neměla zcela zůstat stát stranou uvažování. Je vhodné připravit podmínky pro jejich sběr a případné zpřístupňování již nyní. Proto je také třeba už teď uvažovat o licenčních smlouvách. Dodatečně se vše řeší daleko složitěji, nákladněji a zdlouhavěji.

Obecné workflow aneb návody pro postup¹ při

A) implementaci novely VŠ zákona a

B) řešení přechodu na eVŠKP

A. část – pro všechny školy, bez ohledu na stávající praxi, které již mohou zahájit sběr

elektronických prací:

- 1) Analýza organizace stávajících procesů²
- 2) Analýza stávajících souvisejících předpisů³
- 3) Příprava/aktualizace LS⁴
- 4) Příprava/aktualizace sběru požadovaných metadat⁵
- 5) Organizace předávání prací a el. verzí⁶
- 6) Stanovit režimy zpřístupňování pro originály prací v návaznosti na LS a v souladu se současnou platnou legislativou
- 7) Stanovit režimy zpřístupňování pro elektronické verze prací v návaznosti na LS a v souladu se současnou platnou legislativou
- 8) Tvorba/aktualizace nového vnitřního předpisu školy s odkazem na novelu VŠ zákona⁷

¹ Posloupnost bodu není třeba striktně dodržet, některé činnosti mohou probíhat paralelně

² Postup odevzdávání práce, její forma náležitosti, způsob archivace a zpřístupňování

³ Studijní a zkušební řád, Řády pro státní závěrečné a rigorózní zkoušky, Směrnice pro VŠKP, Pokyny pro psaní prací apod.

⁴ Viz vzorová LS na adrese http://www.amu.cz/docs/priloha_4.pdf

⁵ Seznámit se s doporučením národního standardu metadat viz

<http://www.evskp.cz/vysledky.php>

- stanovit ve spolupráci s knihovnou povinné prvky v rámci dané školy

- připravit nástroj pro sběr metadat a zajistit jeho dostupnost pro plnění.

⁶ Určit konkrétně kompetence a povinnosti studentů, učitelů, kateder, studijních oddělení, knihovny, počítačových pracovišť

⁷ Doporučený rámcový obsah Vnitřního předpisu: zakotvit povinnost odevzdání el. verze, stanovit mechanismus a podmínky „zpřístupňování“ prací dle novely před obhajobou

- 9) Příprava/aktualizace Prováděcího předpisu⁸
- 10) Tvorba/aktualizace Metodického pokynu pro autory prací⁹
- 11) Uvést do souladu všechny ostatní stávající navazující předpisy školy¹⁰
- 12) Připomínkový řízení k novým předpisům za účasti všech zúčastněných tj. včetně knihovny.
- 13) Testování procesu, korekce.
- 14) Propagace, návody, školení.

DŮLEŽITÉ!

Tyto kroky jsou doporučené pro všechny školy, které počítají již nyní také se sběrem eVŠKP a plánují jejich zpřístupňování. Pro školy, které snad zatím nemají potřebné know-how (zvládnutou technologii a metodiku, personální zabezpečení apod.), doporučujeme zachovat stejný postup s výjimkou sběru elektronické verze – viz příloha č. 1 „Implementační minimum“. I tímto způsobem dostojí povinnosti vyplývající z novely VŠ zákona.

B. navazující část pro školy, kde se již práce sbírají v elektronické podobě:

- 15) Úprava/tvorba informačního systému pro ukládání e-prací¹¹
- 16) Jeho propojení s knihovním systémem a správou systému metadat
- 17) Pilotní projekt – první odevzdané práce

(stanovuje vedení školy), zakotvit nutnost LS, stanovit mechanismus podepisování (autor a děkan) a způsob archivování LS., odkazy na Prováděcí předpis a Metodický pokyn pro jednotnou úpravu prací.

⁸ Doporučený rámcový obsah Prováděcího předpisu: konkrétní postup sběru metadat a jejich migrace (do knihovního systému, k vystavení atd.) tj. co kdo kde a jak vyplní a zkontroluje, mechanismus kontrol e-verzí a jejich předání, konkrétně kdo jak a kde archivuje a zpřístupňuje papírové verze a e-verze

⁹ Doporučený rámcový obsah Metodického pokynu: povolené editory a datové formáty, písma, styly, řádkování, rozsah, členění práce, šablony, způsob citací, poznámkového aparátu, tvorba anotace a další náležitosti práce, počet výtisků papírové verze, vazba, desky, přideštiny, formy příloh, řešení konverzí do prezentačního formátu (pravděpodobně PDF), způsob uložení na nosič, velikost souborů, předepsaný nosič, jeho popis a způsob přiložení k práci.

¹⁰ Studijní a zkušební řád, Řády pro státní závěrečné a rigorózní zkoušky apod.

¹¹ Obvykle v návaznosti na systém studijní agendy

18) Zjištění chyb a problémů, korekce

19) Řešení dlouhodobé archivace a zpřístupňování metadat uvnitř školy¹²

20) Řešení předávání metadat mimo školu¹³

¹² Tvorba vyhledávacího rozhraní

¹³ Do plánovaného národního registru prací. Komise pro eVŠKP připravuje návrh technického standardu

Příloha 2.

§ 47b Zveřejňování závěrečných prací

(1) Vysoká škola nevýdělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.